

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
V. Grünthal, J. Jõgever, A. Jürgenstam,
L. Kettunen, J. Köpp, J. Luiga, A. Saareste

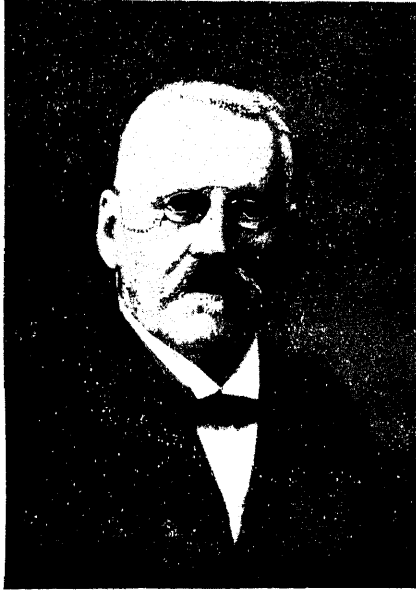

SISU:

SP, 8671

- A. Möhrfeldt: Eduard Brunberg (Bornhöhe). (Pildiga.)
 J. Jõgever: Prof. Dr. Emil Nestor Setälä 60-aastane.
 A. Kruusberg: Prof. Dr. med. H. Koppel Liivimaa
 Linna-Hüpoteegi Seltsi juhatuse esimehena.
 A. Kruusberg: Anton Aan. (Pildiga.)
 Prof. Kaarle Krohn: Soome-Eesti vanaast rahva-
 laulust. (Lõpp.)
 J. Aunyer: Peatükk Eesti haridusloost. (Pildiga.)
 Lilli Suburg: Suburgi perekond. (Pooleli.)
 Kirjandusline ülevaade.
 Kogudem mälestuslisi teateid Eesti kirjanikest, heliloojaist,
 kunstnikest ja avalikest tegelasist!
 Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

Eduard Brunberg (Bornhöhe).

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1924

XVIII AASTAKÄIK

№ 2

Eduard Brunberg (Bornhöhe).

(Sündis 18. veebruaril 1862, suri 17. novembril 1923.)

Seame püsti kirjandusliku hauasamba, mälestuseks mehele, kes oli ja kes elas iseloomulikku elu meie keskel, kes armastas ja vihkas ja keda enam ei ole. Ka need read, mis tema mälestusele pühendan, ununevad. Aga tema kolm suuremat teost: „Tasuja“, „Viljandi mäss“ ja „Vürst Gabriel“ jäävad jutustama tuleva põlve rahvale meie minevikku ja kandma E. Brunbergi nime selle tuleva rahva teadmisele.

Eduard Brunbergi esivanemate juured ulatuvad „Prunni“ talusse Valasti külas Kuksema vallas Järva-Jaani kihelkonnas. Talu nimest olla perekonna-nimi saanud. Minu ema ja Eduard Brunbergi isa olid õde ja vend. Minu ema hütud mõisas Prunni Miinaks, seega siis E. Brunbergi isa Prunni Jaaniks, ehk nad küll kumbki selles talus polnud sündinud, sest „Prunni“ talu oli hiljemalt maha põlenud ja tema elanikud mujale elama asunud. E. Brunbergi isa sündimiskoht oli Tammiku mõisa Simuna kihelkonnas, kasvamispaigad olid „Saunamäe“ ja „Rebualu“ kohad sealsamas kihelkonnas. Tammikus oli vanaisa Jakob kokaks. Jakob oli juba kirjaoskaja inimene. Tal oli kolm poega: Kaarel, Jaan ja Ants ja tütar Miina. Kõik lapsed õppisid lugema isa juures. Jaan ja Kaarel käinud Simuna köstri Normanni juures laulmist õppimas. Hiljemalt oli Jaan Valastis talusulaseks, siis mõisas kokaks, pärast Metsataga, Jaani kihelkonnas, koolmeistriks. Eduardi emal, Eduard Wilde ema õel, oli tüdrukupõlves küll päike, küll täht kosjas käinud, aga Jaan Brunberg oli viimati kosjad kindlaks teinud ja neiu omale naiseks koju viinud. Metsatagant kolis abielupaar, pärast seda kui neile seal kaks tüdart Pauline ja Julie olid sündinud, Kullaarusse aidamehekohale. Kullaaru oli endine väike Kloodi karjamõisa, kolm versta Rakverest Tallinna poole. Järva-Jaani õpetaja ning

Järvamaa praost Gebhardt oli selle mõisakese omale vanadusepäevade asupaigaks ostnud ja korda seada lasknud. Seal sündis lapsuke, keda meie nüüd oma lugupeetud kirjanikuna mälestame. Nime Eduard sai laps oma ristiisalt, pärastiselt kuulsalt Düsseldorfil maalikunsti-professorilt Eduard von Gebhardt'ilt.

Väike Kullaaru Rakvere külje all on koht, mis muidu silma ei paista: lage väli, väljal mõned väikesed elumajad ja kõrvalised hooned, noor asend halja heinamaa ääres, aga tal on oma ümbrus. Rakvere tornid ja vanad lossimüürid on sealt näha ja Rakvere kirikukellade helin kostab sinna kõrvu. Kreutzwaldi sündimiskoht Jõepära mõisa ei ole Kullaarust kes-teab kui kaugel. Kuulsad Kalevipoja künnivaod ulatuvad mõne madala künkaga ka Kullaaru piirile, Neeruti mõisa alt alates. Lisame siia juurde, et E. Brunbergi sündimisaastal ilmus Soomes, Kuopio linnas, meie lugulaulu „Kalevipoja“ rahvale määratud väljaanne. Eks olnud see nagu ettekuulutus, et Virust suurele rahvakangelasele „Kalevipojale“ veel väike rahvakangelane „Tasuja“ pidi jätkuks ilmuma meie rahva oma tundmuse ja iseteadvuse äratamiseks ja tõstmiseks. Ei võinud ju olla, ei tohtinud tulla, et meie rahvas oleks pidanud igast troostist ja rõõmustusest ilma jääma.

„Too oleks vaeva vaibumatu,
Too oleks kurbtus kustumatu,
Mure musta, minematu.“

(Mart Raud.)

Idast valgus, ex oriente lux! on üldine Euroopa haridusesaamise hüüdsõna. Meile on Virust valgus tulnud, ja Viru on meie riigi ja rahva Idamaa! Jõepära mõisast tõusis suur täht Kreutzwald, Jõepära lähedalt Kullaarust tõusis pisut vähem täht, aga ikkagi täht meie rahvusliku iseteadvuse taevas: Eduard Brunberg.

Kolm aastat anti lapsele aega Kullaarus kasvada. Siis koliti Viru-Jaagupi kihelkonda Inju mõisa. Isa oli seal ühe aasta aidameheks. Koledad selleaegsed peksukombed sundisid teda mõisateenistusest lahkuma. Ta rentis mõisa tuuleveski ja oli pärast viis aastat Injus koolmeister ja vallakirjutaja. Jüripäevast 1870, kui Balti raudteel liikumine algas, asus Brunbergi perekond Tallinna elama. Kaheksa-aastane Eduard pandi Tallinnas esmalt Kentmanni algkooli, pärast jätkas ta oma õppimist kreiskoolis, mille kursuse viieteistkümne-aastaselt lõpetas.

Koolis oli ta laitmata, õppimisest sai kergesti jagu, mõneski asjas oli ta kõige parem õppija. Muu seas oli ta parem joonistaja. Kirjatööd aga olid ta tugevam külge. Kus teised õppijad aine üle kaks ja kolm lehekülge vae- vaga kokku said, kirjutas Brunberg kergesti oma kaks- kümme ja ka kolmkümme lehekülge. Kord oli õppi- jaile ülesandeks tehtud mütoloogiline jutt kirjutada. Brun- berg tegi jutu seotud kõnes ja andis talle dramaatilise kuju. Tagajärjeks oli suur kiitus õpetaja poolt ja teada- anne, et seda tööd võimalik pole hariliku koolinumbriga hinnata. Joonistustega oli samane lugu. Neis oli Brun- berg meister. Ta joonistas sihikindlalt. Pärast teenis ta selle tööga kubermangu maamõõtjate joonistustoas head raha. Veel kõrgem siht seisis tal silma ees. Ristiisa Eduard von Gebhardt oli lubanud selle eest hoolitseda, et ristipoeg, kui tal andeid on ja seda oma töödega suudab tõendada, Düsseldorfi kunstiakadeemias tasuta võib maali- kunsti õppida. Talenti Brunbergil tõepoolest oli ja joonis- tusi oli tal hiljemini õige suur kogu koos, aga kunsti- jüngrit temast siiski ei saanud. Sõber Saksamaalt, kes oli joonistused kaasa võtnud ja lubanud nad Düsseldorfi muretseda, läks kaduma ja joonistused temaga. Uuesti Brunberg seda põldu enam harima ei hakanud.

Joonistamise kõrval oli muusika Brunbergi lõbuaine. Väikesest peast käis ta Jaani kirikus kooripoisina laulmas, pärast tegi ta viiulimängimisega tegemist. Tallinnas töötas tubli muusikamees Brunow, kelle juhatusel sageli suure- maid muusikalisi palasid Kadrioru „Bellevue“ supelasutuses ette kanti. Kord kuulasid noormehed Brunberg ja tema lähem sõber Linnamägi seal kontserdil üht viiulisoolo ette- kannet. See meeldis. Eriti Brunbergi vaimustus oli suur. Teisel päeval tuleb Brunberg Linnamäe juurde: „Lähme Vene turule viiulit ostma!“ Mindi. Turult viiulit ei lei- tud, aga üks kaupleja mees ütles endal viiuli kodu olevat. See saadi kolme rublaga kätte: Linnamäelt võeti noodid — ja kahe päeva pärast — mees mängib ladusasti „Gross- mütterchen will tanzen!“

Ei tahaks nimetamata jätta Brunbergi spordikalduvusi kooli ajal ja pärast. Ta oli tubli rattasõitja oma logiseval rattal, uisutaja ja jalakäija. Kord sattus ta oma suurel uisutamiskirel, mis kaugusi armastas, jäätüki peal merele, tuul viis ta Aegna saare taha, kust Inglise laev ta ära päästis. Kooli lõpetas ta aastal 1877.

Pärast kooli algas leivateenistus. Esimene koht oli kubermangu maamõõtjate-jaoskonna joonistusetas. See

töö teda kaua ei huvitanud, siiski leiame ta hiljemalt mitmel korral arhitektide ja ajalehtede juures omale joonistamisega leiba teenimas. Sugulaste kaudu sai ta koha Saarepta kaubamajas Peterburis. Sinna jäi ta kõigest paariks kuuks. Isa oli raudteel teenistuses ja muretses pojale uue koha Kovno raudtee-kontorisse. Sel ajal suri ema (29. dets. 1878). Ja tol puhul tuli õige selgesti ilmsiks, et Brunbergi hingel pealiskaudse ja kareda koore all palju sooja pojatunnet peitus.

Vahepeal viibis ta jälle Tallinnas ja andis trükki oma esimese, Kovnost kaasatoodud käsikirja: „Mõisnik ja röövel. Jutustus Ameerikamaalt“ (1879).

Augustikuul 1879 läheb Brunberg Põltsamaale kihelkonnakooli-õpetaja abiks selleaegse koolijuhataja Gustav Beermanni juurde. Sinna jäi ta aastaks.

Pärast Põltsamaalt lahkumist lõpetas ta oma esimese suurteose „Tasuja“ (1880. a.), mis Eestis laialt leidis tänu-like lugejaid ja Brunbergi nime tervel maal tuttavaks tegi. Nüüd ilmub aga ka kirglik tung kaugusesse. Brunberg matkab (1881. a.) Kaukasusse, kus Stavropoli linnas kena köster-kooliõpetaja koha saab. Selles ametis pidi ta kirikuõpetaja kodunt äraolekul kirikus ka jutlust lugema. Jumalateenistuse kord oli tal koolipoisi-põlvest peas, — mitte asjata polnud ta kodulinna Jaani kirikus laulupoisiks olnud. Stavropolist lahkumine oli kaunis järsk ja rutuline — väikese armastuselooga tagajärjel. Seepeale leiame oma noore kirjaniku Tiflisi linnast Joosep Retzoldi juurest. Retzold oli endine Kuuda seminari kasvandik ja tal oli Tiflisis oma gümnaasium. Seal täitis Brunberg lühikese aja saksa keele õpetaja kohuseid. Isegi kooli juhataja amet oli ühevahe Brunbergi hooleks antud. Sealtki ajas meie kirjanikku ta külma välimuse all voolav palav veri üle õõ ära.

Järgneb kodukooliõpetaja teenistus Läänemaal Matsalus. Räägiti, paruniprouale pole noormees mitte meeldinud, kellelegi perekonnas aga väga. Kokkupuutumistel aadlisoost noormeestega, kus mõned ninakaks tahtnud minna, oli Brunbergil võimalus oma tugevat sarkasmi näidata ja sellega ettetükkivaid suid sulgeda. Matsalus oli ta ühe aasta, aga pärast veel kord.

Matsalust asus Brunberg Kuudale seminari õpetajaks. Kuudal oli ta sõber Linnamägi a. 1882—1887 kooliõpetajaks. Brunberg tuli sinna L. soovil ja jäi sinna kaheks aastaks (1883—1885). Kuudal jätkati muusikaharrastust, mis koolipoisi-põlves oli peale hakatud, kahel mänguriial. Tal tuli meelde, et oli kord viiulit mänginud; peale selle

oli seal orel käepärast. Kui asi Brunbergi huvitas, siis ei maganud ta öösi. Hakati Linnamäega duettisid mängima. Kahe nädalaga oli viulimäng õige hästi käes. Direktor Loffrenz'i abikaasa oli muusikaline inimene. Tema saalis ja kaastegevusel klaveril hakati muusikat tegema. See oli lõbus külg Brunbergi Kuuda elus. Teine mugavus oli see, et rohkesti võimalust leidis pikkadele jalakäikudele, nõnda Kuudast Tallinna ja tagasi; siis talvel jõel uisutamised, mis ulatusid üle kümne ja kahekümne versta kaugusele ja kord tubli suplemisegi jää-augus kaasa töid. Mõrum külg ei jäänud kauaks katte alla. Tulid konfliktid. Brunberg ei tahtnud seminari tehnilise korra alla heita. Ta armastas natuke kaua magada. Ei võtnud tarvilisel korral ka lehte suu ette. Kõök oma keedukraamiga ja klasside pörand oma mustusega ei huvitanud Brunbergi põrmugi. Vaja tähendada, et seminaris pärast usuõpetaja Tuudebergi surma ka piibliloo-tunnid Brunbergi hoolet olid. Lõpp seminaris oli venestusega ühenduses.

Varemalt oli Brunberg mitmel puhul Tallinna saksa lehtede „Beobachter'i“ ja „Revalsche Zeitung'i“ reporter olnud ja neile jutukesti ning reisikirjeldusi kirjutanud. Seda tööd jätkas ta pärast seminarist tulekut.

Saksamaale reisima läks Brunberg 1885. aasta esimesel poolel. See oli tema esimene teekond välismaale. Sinna jäi ta aastaks või kolmveerandiks. Ta otsis ja leidis seal ajalehtede juurest teenistust. Pärast töötas ta Berliini ajalehtede juures veel mitu korda.

Kohavahetamist ja paigast paika liikumist oli, nagu nägime, otsata palju. Aga kreiskooli ajast alates käis kaugusessetungi kõrval teine tähtis ja mõõduandev tung — kõrgusessetung, ei mitte seltskondlikus mõttes ja võttes, aga küll teadusepüüdes. Himuliselt vaatasid silmad kõrgema hariduseallika avause, ülikooli ukse poole. Sellest uksest sissepääsmiseks tehti juba kreiskoolis teetasandust ladina keele õppimisega. Pärast jätkati teiste tarviliste keelte omandamist Toussaint'i meetodi ja sõnaraamatute varal. Terved leheküljed õpiti sõnaraamatust pähe. Mälu oli määratu hea ja taidurisilm pildistas sõnakujud terava-jooneliselt peaaugusse jäädavaks varanduseks. Brunberg teadis isegi, missugusel leheküljel ja kas all, üleval või keskel mingi sõna seisis. Valmistust eksamile, toimetas ta sõbra Linnamäega käsikäes, tehtud tööd kontrolliti vastastikusel ülekuulamises.

Juba kord varemalt, pärast Matsalust tulekut, olid sõpradel paberid abituuriumi sooritamiseks Nikolai güm-

naasiumi kantseleisse ära antud olnud. Aga järsku, otse õhtul enne eksamit, oli Brunberg kuhugi ära sõitnud. Aastal 1888 sooritab ta viimati (26 a. vana) Tallinna Nikolai gümnaasiumis keskkooli lõpueksami ja astub Tartu ülikooli keeleteadust õppima. Miks just seda ainet? Põhjuseks, nagu näib, polnud siiski mitte mingi eriline keeltest lugupidamine, vaid ennemini küll see asjaolu, et ta keelelisi raskusi ei tunnud. Oma lõpueksamil kirjutas ta kõik kirjatööd nii stiiliküpselt ja niisuguse sõnade ja kõnekäänude rikkusega, et gümnaasiumi õppijad temast oma töödega kaugele maha jäid. Kõigest aasta suutis Brunberg üliõpilane olla. Rahapuudus ja uus pinev kaugusesetung ajasid ta ülikoolist. Enne uusi teekondi oli tal veel kirjandusliselt midagi tähtsat ütelda. Ta kirjutas oma „Villu võitlused“ a. 1890. Mees on kasvanud, on palju lugenud, kroonikaid läbi uurinud, palju käinud, näinud ja kogemusi korjanud, kirjutamises rohkesti arenenud. Jutt on märksa keerulisem, aga ka küpsem kui „Tasuja“.

1890. aasta esimesel poolel elas ta minu juures Novgorodis ja sõitis minuga koos abiköstrina ja seltsilisena hulgald maad, kohad ja paigad kubermangus läbi. Siis sai ta Peterhofis repetiitori koha ja jäi mõneks ajaks Venemaale, tutvudes seal vene mõisnikkude elu ja oluga, ilma et neil tutvustel silmapilkseid kirjanduslikke tagajärgi oleks olnud.

Järgnesid uued katsed välismaal jalgealust leida ja kodumaal vähemate raamatute kirjutamisega ning ajalehtede kaastööga ülespidamist teenida. Kogemused tihenesid, kokkupuutumised silmapaistvate vene aadli-perekondadega juhtisid mõtted uutele radadele, Brunberg sai veel kord hoogu suuremale kirjanduslisele ettevõttele. Ta sulest ilmub 1893. a. ta viimne pikem ja põnevam jutustus „Vürst Gabriel“.

Ette astuvad „Vürst Gabrielis“ aadlisoost isikud mõlemast laagrist, niihästi saksa kui vene omast; mõlemale poolele on kirjanik vaheajal lähemale astunud ja teab neist mõnda rääkida. Ta teeb seda juba vilunud mehe osavusega. Näib, nagu viibiksid kirjaniku sümpaatiad vene pool. Jutu kangelase, vürst Gabriel Sagorski soontes voolab vene verd. Aga ka kodurahvas pole mitte unustatud. Gabrieli ema on eestlane, seega on vürsti soontes ka kindel osa eesti verd ja tema iseloomus eesti sugemeid. Ka sakslased ei jää selle kangelase juures osata: vürst saab neilt kasvatus. Selle jutuga lõpetab Brunberg oma tegevuse kirjandusepõllul ta ajaloolises ning tähtsamal osas.

„Vürst Gabrieli“ ilmumise aastaga algab Brunbergi alaline Tallinna elu. Tallinna oligi kõiges ta käimises ja rändamises ikka keskkohaks ja armsamaks paigaks, mille küljes kirjanik kõige südamega rippus. Sõber Linnamägi mureseb talle tõlgi koha ringkonnakohtus, kus ta pärast (a. 1897) kohtu arhivaariuseks tõuseb.

1898. aasta esimesel poolel võttis Brunberg veel nagu lõpuks oma kõige pikema teekonna ette. „Eesti Postimehe“ toimetaja ning raamatukaupleja August Buschi seltsis sõitis ta 11. märtsil 1898. a. Tallinnast Peterburi ja Odessa kaudu Palestiinasse, riivas sel teel pisut rutulisel käigul Türgimaad, Egiptust, Kreekamaad ja Itaaliat. 10. mail 1898. a., „otse kaks kuud peale ärareisimist“, nagu ta ise kirjutab oma raamatus „Usurändajate radadel“, „oli suur usurändamine lõpetatud“.

Sellesama aasta sügisel, 21. augustil 1898, võttis ta naise. Hiljemalt nimetati ta valitsuse poolt Jõhvi ülema talurahva-kohtu esimeheks ja asus Jõhvi elama. Kui pojal vaja oli koolis käia, siis võeti elukorter Narva. Kohtu kantselei jäi Jõhvi ja Brunberg käis seal kohut mõistmas. Kui Narva (1919. a.) osalt ära põletati, siis tuli Brunberg Tallinna, sai siin rahukohtuniku koha ja surigi ses ametis. Oma hõbepulma õhtul jäi ta haigeks. Kolm nädalat oli haige, tuli lühike hämune videvik ja peagi päris öö, kus enam midagi ei tehta.

Vaikseks oli juba ammugi jäänud noore-ea mässuline vaim ja maruline hing, mis ei lasknud Brunbergi kuskil kaua püsida, mis sundis maruhooga kohti vahetama, aהלaid murdma, pikki teekondi ette võtma, alatasa rattal, uiskudel, jala, raudteel ja aurulaevadel liikuma ja kaugusi otsima. Malemäng sõpradega, sugulastega ja hiljemalt ka pojaga oli sest ajast, kus ta perekonna peaks oli saanud, ta armsam ajaviide. Ta oli eeskujulik abielumees ja muutus täiesti perekonna-inimeseks, kes ennast kodu tundis oma nelja seina vahel. Arhivaariuse- ja kohtunikuajast peale pole ta enam kirjatööd teinud, endine kirklik lugeja ei võtnud peale ajalehe ühtki raamatut kätte. Mees, kes keelelisi raskusi ei tunnud, kel nii uhke mälu oli, et selle-sarnast naljalt ei leita, kelle peaju täis oli mitmekesise-maid kohapilte, ta ei võtnud enam kordagi sulge kätte jutu puhumiseks. Mees, kes noorpõlves nii hästi joonistas ja maalis ja kes unistas maalikunstniku eluseisusest, loobus oma perekondses elus täiesti kõigist neist kalduvustest. Aga rattasõidust ta ei loobunud, seda ta harrastas ka

naisega kahekesi ja pojaga kolmekesi. Kas see oli ta kaugussetungi viimane nõrk virvendus?

Brunbergi noorpõlve vähematest töödest olgu veel ta kirjandusliku toodangu täielisemaks ülevaateks nimetatud tõlked „Anni neitsipõlv“, „Tsaari pruut“ ja „Vandemeeste kohtu all“. Algupärastest tähendan „Tallinna narrid ja narrikesed“, „Kollid“ ja väikese humoreski „Tallinnast Nuustakule“. Brunbergi suuremad tööd on saladusekatte all sündinud. Ei öde, ei sõber tea, missugustel tingimustel nad on valminud ja kirja pandud. Ta nendega kunagi ei uhkustanud ega neist ei kõnelnud. Võime kahjatseda, et ta toodang rikkam ei ole, ja võime rõõmustada, et meil kadunult nii palju on. Need tööd nii pea oma väärtust ei kaota, nii väga ajahammast ei karda.

Surm viis vaikselt selle mehe meie keskelt. Enne surma näis ta pool pead halvatud olevat. Oma haiguse ajal tahtis ta ühtelugu magada. Kord unest ärgates ütles ta, nagu oleks noore-ea kaugussetung veel viimast korda ta peale mõju avaldanud: „Kui terveks saan, tahan Lõuna-maale minna!“ Ta töö ja elu-teenikond on nüüd lõpul. Ta on oma isamaale ja rahvale annud, mis tal anda oli. Olgu kodumaa muld talle kerge. Niguliste kirikus oli ta leeritatud, Niguliste surnuaiale sängitati ta põrm.

A. Mohrfeldt.

Prof. Dr. Emil Nestor Setälä 60-aastane.

27. veebruaril tänavu pühitses Eesti Kirjanduse Seltsi auliige Soome keeleteadlane professor Dr. Emil Nestor Setälä oma 60-aastast sünnipäeva. Sellel puhul on Tartu ülikool ta oma audoktoriks valinud.

Keeleteadlaste keskel tähendab Setälä nimi tervet uuemat ajajärku soome-ugri keeleteaduse alal. Harilikul Eesti lugejal on tema nimi vahest vähem tuttav. Ei oleks siis vististi mitte ülearune lühikest pilku heita selle peale, mis on meilegi, eestlastele, Dr. Emil Nestor Setälä. ¹⁾

Setälä on sündinud keeleteadlane. Kuna tema loodud annetele tuli lisaks veel määratu tööjõud, kujunes Setälä geniaalseks keeleteadlaseks, kes soome-ugri keeleteaduse uskumata kaugele edasi viis, tõmmates enese järel kõik

1) Juubilari pildi leiavad lugejad 1914. a. E. Kirj. 2. nrst.

E. Kirj. toim.

teised töölised sellel alal. On ju tuttav, et vaimuanded ilma töövõimeta küll „imelapsi“ lubavad ilmuda, kuid lootusi, mis nende peale pandud, kunagi ei täida; töövõime ilma vaimuanneteta on suure hulga iseloomustav joon: nad astuvad juhtivate meeste jälgedes, materjale kogudes ja korraldades, ilma et nad inimkonnale uusi sihtisid suudaksid anda. Ainult vaimuanded ühenduses töövõimega loovad geniuse.

Setälä suured vaimuanded keeleteaduse alal torkasid silma juba tema õpilasepõlves. Keskkooli õpilasena kirjutas ta soome keele lauseõpetuse, mis koolides kohe tarvitusele võeti, ja Setäläl tuli keskkooli lõpetades ise oma kirjutatud õpiraamatu järele eksam teha. See raamat on soome koolides tänapäevani tarvitusel.

Üliõpilase-põlves kirjutas ta paarisaja-leheküljelise uurimuse soome murretest, mis kujunes põhjapanevaks eeskujuks murrete uurimisel. Ülikooli lõpetamise ajaks oli nõnda Setälä suuri lootusi annud, ja need lootused ei petnud. Setälä lõpetas ülikooli ja pani kogu oma töövõime maksma, et soome-ugri keeleteadust edasi viia.

Meie ei hakka siin üksikult Setälä rohkearvulisi keeleteaduslisi töid nimetama. Võtame kõne alla ainult need, mis uusi suuremaulatuslisi sihtisid ja väljavaateid pakuvad.

Siin on kõige pealt nimetada tema „Yhteissuomalainen äännehistoria“ (Ühissoome häälikute ajalugu) Helsingis 1890—1891. 446 lhk. Raamat ilmus kahes vihus.

Ka enne seda teati, et nõndanimetatud Läänemere-soome keeled: eesti, soome, karjala, aunuse, vadja, vepsa, liivi on üksteisega ligidas suguluses. Teadusemeeste tähelepanemine oli koondatud peaasjalikult küll soome keele ja selle murrete uurimisele, kuid ka iseäranis soome naabruse lähemate sugukeelte, eriti karjala ja aunuse, osalt ka vadja ja vepsa keele alal oli oma jagu tööd tehtud, nimelt Ahlquisti, Genetzi ja teiste poolt. Aga valusalt andis ennast tunda uurimismeetodi puudus. Iga keele alal korjatud materjal seisis eraldi; et materjalid sugulasi aineid sisaldavad, ei olnud kahtlust, kuid mis nendega edasi peale hakata, ei teatud. Seal tuli nüüd Setälä, käis isiklikult kõik sugulaskeelte alad läbi, muu seas ka Liivis ja Eestis, ja näitas oma „Äännehistorias“, kuidas need keeled kõik endisest ühisest keelest murdeliste lahkuminekute teel on välja arenenud. Ta seadis Läänemere-soome keelte uurimisele aluseks võrdleva meetodi, mis indo-euroopa keelte alal juba aastakümneid oli tarvitusel olnud ja seal rikkast saaki kandnud. „Äännehistoria“ ilmumisest peale 1890.—1891. aastal

on võrdlev uurimisviis Läänemere-soome keelte alal isenesest mõistetav asi, mille kohta ülepea kaht arvamist ei ole. Kes nende keelte alal teadusliselt tahab töötada, peab kõiki neid keeli mõistma. Iga keelevorm ka eesti keeles peab algsoome keelelistest nähtustest seletust leidma, keelest, mida kõnelesid meie esivanemad, kui nad kõikide nimetatud rahvastega veel üks rahvas olid, ja mille meie üles leiame, kui kõiki praegu kõneldavaid Läänemere-soome keeli sõnade, muutevormide ja häälikute poolest üksteisega võrdleme. Peale Setälä „Äännehistoria“ ilmumist ei ole võimalik ka eesti keele alal teaduslikult töötada, ilma eespool-kirjeldatud asjaolusid iga silmapilk arvesse võtmata. Võib materjale eesti keele alal koguda, võib töötada praktilistel sihtidel eesti kirjakeele täiendamise alal, teaduslikuks saab see töö alles võrdleva meetodi tarvitamisel.

Sellessamas „Äännehistorias“ seadis Setälä ka järgmise põhilause kõikide Läänemere-soome keelte kohta üles: kõik 1. silbi lõppkonsonandid ja teise silbi algkonsonandid olid algsoome keeles kas tugeval või nõrgal astmel: tugeval astmel siis, kui teise silbi lõpul seisis algsoomes vokaal, nõrgal astmel, kui teise silbi lõpul seisis konsonant; tugevad konsonandid esinesid ka kaugemal sõnas kaasrõhulise silbi järel, kuna kaasrõhuta silbi järel ja kinnises silbis nõrgad konsonandid esinesid. Nimelt käsitas „Äännehistoria“ ainult konsonantisid. Kolmas vihk pidi käsitama vokaalisid, on aga tänini trükkis ilmunud, ehk ta autoril käsikirjas enam-vähem küll valmis. — Eesti keele kohta oli selle seaduse juba Tartu eesti keele lektor M. Weske maksma pannud oma „Eesti keele healte õpetuses“, mis 1879 ilmus, aga ainult pikkade häälikute, niihästi vokaalide kui ka konsonantide kohta, kuna lühikesed häälikud olid välja jäetud, millest siis ka tema kolm häälikute järku, lühikesed, keskmised ja pikad häälikud, kuna need Setäläl kujunevad neljajärgulisteks: ühelt poolt lühikesed ja pikad, teiselt poolt aga mõlemad veel kas nõrgad või tugevad. Setälä seadis oma õpetuse eesti, soome, karjala, aunuse ja vadja keele andmetel üles. Vepsa ja liivi keel ei tunne seesugust häälikute vaheldust. Setälä seletas seda nii, et neil alguses see astmevaheldus küll on olemas olnud, kuid hiljemini kadunud, kuna osalt on tugev aste igal pool üldistatud, osalt nõrk aste. Lõplikult välja kujunenud ei ole aga tänapäevani veel seisukoht, millelt tuleks vaadata vepsa ja liivi keeles ettetulevate nähtuste peale. Võimalik, et neist arusaamiseks tuleb rohkem süveneda kaugemate sugukeelte alal ilmuvatesse nähtustesse, kui meil see tänini

võimalik. Igatahes on küsitav, kas ainult vepsa ja liivi keele peale tuges küsimust lõplikult rahuloldavalt saab ära otsustada.

Aastal 1895, s. o. umbes viis aastat peale „Äännehistoria“ ilmumist, astus Setälä teise otsustava sammu, oma võrdlevat uurimisviisi ka kaugemate sugukeelte peale laiendades, kirjatöoga „Über Quantitätswechsel im finnisch-ugrischen. Vorläufige Mitteilung“. Võrdleva uurimisviisi tarvitamist kaugemate sugukeelte alal ei ole Setälä küll esimesena käsitanud. Lugupeetud töösid selles sihis oli juha varemini toime pannud ungari keeleteadlane Jos. Budenz. Kuid Setälä oli esimene, kes selle uurimisviisi põhjal ära näitas, et ka kaugemates sugukeeltes on alguses astmevaheldus valitsenud, mis hiljemini kas nõrga või tugeva astme kasuks üldistatud. Sellelt seisukohalt olid nimetatud kirjatöös käsitatud mitte ainult konsonandid, nagu Läänemere-soome keelte alal, vaid ka vokaalid. Kuna astmevaheldus ise neis keeltes kadunud, leiab Setälä sellest suure hulga kivilinenud jäänuseid, mida võimalik seletada ainult astmevahelduse-teooria seisukohalt. Aluseks võttis Setälä siin peale Läänemere-soome keelte veel lapi ja mordva keele, seadis nende võrdlemise läbi saadud andmetel algsuome-ugri häälikute koosseisu kokku, mida siis hiljemini niihästi Setälä ise oma lühemates töodes kui ka tema õpilased üksikasjalisema läbitöötamise alla võtsid ja kõikide kaugemate sugukeelte: tšeremissi, sürjani, votjaki, voguli, ostjaki ja ungari keele peale laiendasid, ühtlasi selle töö juures sõnade võrdlemise teel suure arvu sõnade suguluses-seismist ära näidates, mis võimaldas enam-vähem selget pilti kokku seada meie esivanemate elust ja olemisest, aegadeni, mis ulatuvad kaugemale minevikku kui teiste rahvaste alalhoidunud kirjalikud mälestused, aegadeni kuni 3000 aastani enne Kristust ehk umbes kuni 5000 aastani tänasest päevast arvates. Ka selle ülevaate meie mineviku kohta on Setälä kokku seadnud, peaaesjalikult uurimistöös „J. N. Smirnow's Untersuchungen über die Ostfinnen. Ein Gutachten etc.“ (SUS Aikakauskirja XVII, 1900).

Veel ühe asja peale tuleb siin tähelepanemist pöörata. „Äännehistorias“ oli astmevahelduse põhjuseks üles antud see asjaolu, kas teine silp on kinnine või lahtine, s. o. kas tema lõpul seisab konsonant või vokaal. Kirjutuses „Über Quantitätswechsel“ võtab Setälä aga (lk. 23) oma uurimise järeldused peaaesjus järgmiselt kokku: 1) „Vaheldus tugeva ja nõrga astme vahel on pärit soome-

ugri ajast; 2) tugev aste seisis rõhulistel, nõrk aste rõhuta kohtadel; 3) vaheldus tugeva ja nõrga astme vahel oli ülepea vaheldus pikema (tugevama) ja lühema (nõrgema) hääliku vahel (pikk sonant vaheldus poolpikaga, poolpikk lühikesega, samuti pikem konsonant lühemaga ja teataval juhtumustel helitu klusiil ehk spirant vastava helilise spirandiga).“ Tähtis on nimelt, et Setälä astmevahelduse tõsiseks põhjuseks siin rõhuolud ära märgib, mis ka indo-euroopa keeltes väga suuri häälikulisi muudatusi on esile kutsunud, ja sellega võimaldab soome-ugri keelte uurijatel käsikäes minna indo-euroopa keelte uurijatega.

Muistne rõhk oli Setälä arvates liikuv ja nimelt asetus rõhk, mis esimeses silbis seisis, kui 2. silbi lõpul vokaal oli (*kàla, *jòki), teisele silbile, kui selle lõpul konsonant seisis (*kalàsta, *jojèsta, kust siis hiljemini tekki-
sid > kalast, jöest). Nõnda siis esines tugev aste rõhu all, nõrk aste rõhutuse kohas (lhk. 22—23). Kui hiljemini rõhk püsivaks muutus ja mitte enam sel kombel liikuda ei saanud, sai võimalikuks aja jooksul ka astmevahelduse asemel kas ainult tugeva- või ainult nõrga-astmelise sõnakuju esinemine ilma astmevahelduseta, nagu see nähtus praegustes soome-ugri keeltes esineb, ja ainult kivinenud jäänused nõrgast ja tugevast astmest kas sama tüve tuletustes kõrvuti või üksteisest rippumata sõnades tuletavad vanu, muistseid aegu meelde, elavana püsid ühel ja teisel põhjusel, mida siin üles lugeda pikale viiks, ainult Lääne-mere-soome keelte ühes osas, nimelt ka eesti keeles ja kaugematest sugulaskeeltest lapis.

Niikaugel oli asi, kui Setälä poolt 1914 ajakirjas „Finnisch-Ugrische Forschungen“ kaks ettekannet, peetud Helsingis 1909 ja 1912, trükkis ilmusid pealkirja all „Über art, umfang und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen“, milles Setälä oma uurimisviisi ka samojeedi keelte peale laiendas (küll ainult konsonantide alal) ja astmevahelduse muistse iseloomu uues, eelmisest lahkuminevas valguses ära määras. Kui ta kirjatöös „Über Quantitätswechsel“ 1896 „vaheldust tugeva ja nõrga astme vahel“ oli kujutanud kui „ülepea vaheldust pikema (tugevama) ja lühema (nõrgema) hääliku vahel“ (vrd. eespool punkt 3), siis on see siin kujutatud kui kvantitatiivne ja kvalitatiivne ühe korraga, s. o. mitte ainult hääliku pikkus (tugevus) ei olnud vaheldusealune, vaid ka hääliku iseloom (näit. vaheldus klusiili ja spirandi vahel). Tugeva astme kvalitatiivselt iseloomustavad jooned olid tugev kõneorganite sulgumine ehk kitsendamine, selle

kõrval tihti heli puudumine, nõrgal astmel sulu või kitsuse kõrvaldamine ja tihti helisus (vrd. jõki: jõyèsta). Lõppotsuses võtab Setälä (lk. 123) uurimise järeldused (p. 2. all) järgmiselt kokku: „astmevaheldust tuleb lugeda soomeugri ja samojeedi keelte ühiseks päranduseks“, s. o. astmevaheldus oleks pärit sellest ajast, kus soomeugri ja samojeedi rahvad veel üks rahvas olid. Kui soomeugri ühisrahvas umbes 5000 aastat tagasi elas, siis tuleks soomeugri-samojeedi ühisaega veel mõni hea tuhat aastat kaugemale minevikku mahutada.

Suure hulga samojeedi keelte ja soomeugri keele häälkuseaduslikult kindlaks tehtud sõnade sugulus andis Setäläle võimaluse jätkata meie muinasajalugu veel kaugemale minevikku. See kirjutus ilmus teoses „Maailman historia“ II, 1917, pealkirja all: „Suomensukuisten kansojen esihistoria“ (soome sugu rahvaste esiajalugu). Selles töös on kokku võetud kõik soomeugri-samojeedi võrdleva keeleteaduse poolt kogutud andmed meie ja meie sugurahvaste eelajaloolise elamise ja olemise kohta, alustades umbes 5000 aastat enne Kr.

Ei või siin nimetamata jätta ka eespool-kirjeldatust natuke kõrval seisvat ala, kus Setälä niisama silmapaistvaid töid on toime pannud. Nimelt germaani laensõnade küsimust. Juba aastal 1869 oli Daani professor Wilhelm Thomsen selle küsimuse põhjalikult läbi töötanud ja otsusele jõudnud, et laensõnad Läänemere-soome keeltes pärit on osalt gooti, osalt põhja (=skandinaavia), osalt vahest veel vanemast gooti-põhja ühiskeelest. Hiljemini olid mitmed lugupeetud uurijad kahtlust avaldanud, kas tähendatud laensõnade hulgas ülepea laenusid on gooti keelest, sest olevat võimalik neid sõnu ka põhjakeeltest seletada. Setälä võtab küsimuse üksikasjalisele kaalumisele kirjatöös „Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen“ (SUSA XXIII, 1905) ja jõuab otsusele, et põhjalaenusid kahtlemata küll olemas on, nagu juba Thomsen tunnistanud, kuid kõige vanemate laenude allikaks on olnud üks oluliselt alggermaani-laadiline keelekuju, millest välja arenes keel, mida oluliselt gooti keelega ühevääriliseks tuleb pidada. Need laensõnad on omandatud maa-alal, kust meri loode poole oli, ja ajal enne 4. aastasada p. Kr., sest hiljemalt 4. aastasajal p. Kr. on soomlased Soome rännanud, kus nad juba põhjakeelte mõju alusteks said.

Ühenduses Setälä töödega germaani laensõnade alal ei või nimetamata jätta ka tema poolt kokkuseatud „Biblio-

graphisches verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen. Unter Mitwirkung von Fachgenossen und Schülern.“ Helsingfors 1912—1913, 138 lhk.

J. Jõgever.

Prof. Dr. med. H. Koppel

Liivimaa Linna-Hüpoteegi Seltsi juhatuse esimehena¹⁾.

Sellest on 20 aastat tagasi, kui cand. jur. K. Parts, siis L. L.-Hüpoteegi Seltsi juhatuse liige ja juriskonsult, praegune Riigikohtu esimees, ühel ilusal päeval nende ridade kirjutaja Hüp. Seltsi juhatuse koosoleku-saali viis, et teda kui asutuse uut tööjõudu presidendile esitada.

Saalis istus suure rohelse laua taga raamatute, paberite ja aktide keskel tugev, laia-õlaline, heleda juukse ning habemega keskealine härra, mõtlev pilk mingisugusel paberil. Meie lähenemisel vaatas ta üles: lahke naeratus ja sõbralik pilk aina paitasid sissetulijaid. — See oli Dr. med. H. Koppel.

Lühikese jutuaajamise järel tundsin ma enese siin kodus olevat. Ja kui ma praegu, 20 aastat hiljemini, sellesse ruumi astun, siis seisab mul ikka Dr. Koppeli mehine kaju silma ees, nagu ma teda esimest korda siin laua taga nägin.

Kui 1903. a. lõpul L. L.-Hüp. Seltsi volinikkude valimisel enamus eestlaste kätte läks, siis oldi senistes seda asutust juhtinud ringkondades positsiooni kaotamise pärast üpris pahane. Eestlaste ärid pandi boikoti alla ja Hüp. Seltsi tegevuse edaspidiseks väljaarendamiseks ei tasandatud just mitte teed. Asutuse üleandmisel 1904. a. märtsikuul ütlesid senised ametnikud kohad üles; ukse ees seisva maksu-tähtaja jooksvad tööd olid tegemata, sulad rahasummad olid pantlehtedesse mahutatud, millede realiseerimisele uute pakkumistega ja kollitamisjuttudega takistusi tehti jne. Laenusid hakati suurel määral tagasi maksma. Saksa pangad lõpetasid kauplemise Hüp. Seltsi pantlehtedega. Eesti raha-asutustest oli I Laenu- ja Hoiuühisus

1) Lisanduseks E. Kirjanduse 1924. a. 1. nr-is ilmunud artiklile, E. K. toim.

vaevalt aasta vanaks saanud, Vastastikune Krediitühisus oli asumisel.

Sääraseil raskeil oludel valiti Hüpoteegi Seltsi juhatuse etteotsa Dr. H. Koppel. Valimine ei olnud mitte juhuslik, vaid sündis täie teadvusega valitava isiku graviiteedi suhtes. Dr. K. võttis ameti vastu, teades, et see raske ja vastutusrikas on, rohkesti aega nõuab, mis temale, kui otsitud arstile, kullaga üleskaalutav. — Noblesse oblige.

Kõige pealt leidis K. omale kohased lähemad kaastöölised: K. Partsi ja tuntud majadeomaniku ning ärimehe Eduard Kivastiku, kui tubli majade, s. o. panga pandiobjektide tundja. — Neljandana tuli juhatusesse K. Menning.

Siis seati ametnikkude isikkond kokku. Võeti paremad saadaval-olevad jõud. Ametisse astudes leidsin sealt eest tuttavad: Oskar Wirkhaus'i, J. Jõgever'i ja Aug. Kitzberg'i.

Nüüd, Hüpoteegipanga 40-aastase kestuse ja oma 20-aastase orjamise järele, tuletan rahuldusetundega meelde kaastöötamist nende meestega H. Koppeli juhatuse all. Siin olid teadmine, tahtmine ja võime koos. — Kui kahvatud on viimased aastad selle poolest endisele töötajale põlvele tundmata „sõja-aegse“ hinge-eluga.

Siis leiti kõigi takistuste kiuste lühikese ajaga uus pantlehtede ostjate ringkond ja mahutati ära kassasse kokkuostetud väärtused kui ka uuesti käibele lastavad.

Mõne aasta pärast hakkasid endised pantlehtede ostjad ringkonnad neid väärtfabereid kui häid rahamahutamise vahendeid jälle nõudma. Neid polnud aga tarvilisel määral anda: raha oli küllalt liikumas ja laenuahtjaid vähe. Ilmasõja lahtipuhkemine lõpetas pantlehe-laenu andmise täiesti. Panga äriseis oli aga selleks ajaks kõigi takistuste ja tagasimaksude peale vaatamata suurem kui üleandmisel.

Üldselts täitis uus president oma peale võetud ülesandeid rohkem kui kohusetruult: iga väiksemagi asja sisse tungis ta ise, viimase kui sissetulnud kirja luges ta ise läbi ja kirjutas oma käega selle kohta otsuse. Äriaramatutes ei jäänud ükski sissekanne läbi katsumata. Üleriiklikest linna-krediitühisuste kongressidest Peterburis võttis ta oma parema käe, juriskonsuldi K. Partsi isiklikult osa, tõrjus tagasi kahtlustused, mis seal ja mujal asutuse vastu selleaegsete kõikvõimuliste ringkondade poolt ette toodi, nende ühisust kindlate andmetega näidates. Iga päev oli ta vähemalt üks kord, sagedasti ka mitu korda asutuses jooksvaid asju lahendamas, nii et ta ikka

ja alati kõigest informeeritud oli. Ühe sõnaga: president oli asutuse hing ja kandja.

Kui palju jõupingutust ja aega niisugune töötamine ja asutuse juhtimine antud oludel nõudis, teavad ainult need, kes ise kaasa tõmbasid. Ja kui visa töömehe pead tema aupäeval hõbehelk ümbritseb, siis teadkem, et osa sellest Hüpoteebigipanga juhatuse laua tagast 17 aasta jooksul on kaasa võetud.

Ärgu mõeldagu, et eelmised read Dr. H. Koppeli sümpaatliku kuju ülistamiseks on kirjutatud. Dr. Koppeli töö ja tegevus meie avalikus elus räägib ise enda eest. Need read tahavad olla väikeseks tunnistuseks raskest tööst, mis lugupeetud juubilar sel alal teinud, tööst, millest väljaspool vähe teatakse ja mis seni veel hindamata.

Tartus, Ülikooli kliinikus 12. I. 1924.

A. Kruusberg.

Anton Aan.

Mälestuseks ¹⁾).

Aasta eest, 17. jaanuaril 1923 suri 58 a. vanaduses advokaat Anton Aan. Tema põrm maeti Tallinna kreekakatoliku usu surnuaiale.

A. Aan oli meie esimeste kõrgema hariduse poole püüdjate peres üks anderikkamaist, kes oma leidliku mõistusega Eestile mõndagi oleks võinud anda, kui mitte hävitavad kired meest ei oleks orjastanud ja enam kui paarikümne aasta eest töötajate reast välja löönud.

Kadunu oli „Liivimaa Vallakogukonna Seaduse“ tõlkijana Eestis laiemalt tuntud, Tartumaal eraldi aga tubli juristina lugupeetud ja otsitud advokaat.

Aani tähtsamaks tööks loetakse Balti Eraõiguse tõlkimist eesti keelde. See pidi Liivimaa rüütelkonna toetusel trükitama. Kui kaugele see töö on viidud, ei ole mul kahjuks teada.

Tema elutöö, olgugi väike, ja laialdane tutvus õigustavad meid tema elukäiku ja kurba saatust mälestama.

A. Aan sündis 28. detsembril 1864. a. Tartumaal kehvast perekonnas. Peale algkooli lõpetamist astus ta

1) Käesolev kirjutus on pidanud viibima pildi kadumise tagajärjel tsinkograafias.
E. K. toim.

Tartu vene kooliõpetajate-seminari. Seminaristide hulgas loeti rohkesti n. n. „põranda-alust“ kirjandust. Vist siit sai alguse Aani vabameelsus, mis ta elu lõpupoolel õige mõõdukaks jäi, muidugi revolutsiooni käigust saadud teadumuste mõjul. Tema kaasaeglased seminaris olid muu seas Jakob Tamm ja „mässumees“ Jakob Rothberg. Oma kooliõpetajaist seminaris mälestas Aani hea meelega Dr. M. Vesket, kelle mõjul arvatavasti ta patrioodiks jäi.

„Oma Maa“ 4. nr. 1884 leiame Tartu vene seminari lõpetajate hulgas Hans Aani nime. Vene mõjul tehti Hansust muidugi Anton.

Anton Aan.

Paar aastat peale seminari lõpetamist oli Aani Tartumaal kooliõpetaja, hiljemini Tartu linnas samas ametis. Õpetamise kõrval õppis ta ise edasi, tegi 1892. a. keskkooli lõpueksami ja astus siis Tartu ülikooli õigusteadust õppima.

Ülikoolis käies oli tal alguses aineliste raskustega võidelda. Seisukord paranes, kui ta hakkas seadusi eesti keelde tõlkima, eriti siis, kui ta „Liivimaa Vallakogukonna Seaduse“ tõlkis. See töö tõi noormehele rohkesti tutvusi

peremeeste, vallavanemate ja kirjutajate hulgas, kes temalt kogukonna asjus nõu küsimas käisid. Seesugustel kordadel tõsteti harilikult topsi ja visati väikeselt viina. Säherdune „liigutamine“ sai Aanile saatuslikuks: noor advokaat sai parandamata alkoholikuks ja lõpuks paljasjalgseks sõna tõsisel mõttes. Kui palju pärvus ja langetõbe ning alkoholismi vastastikune mõjumine, mille üle Aan ise kord kurtis, siin kõne alla võiks tulla, ei tea ma.

Peale ülikooli lõpetamist 1896. a. asus Aan Tartusse advokaadiks, kellena ta varssi hea kuulsuse ja laialise lugupidamise osaliseks sai. Aastat kuus teotses ta siin. Siis andsid liigjoomise tagajärjed endid tunda: Aan ei suutnud joomahaiguse tagajärjel enam tarvilikult tööd teha ja libises kiiresti allamäge.

Kui joomishoog möödas oli, siis tuli tal kange rändamistung. Jalgsi rändas ta Venemaa risti-põigiti läbi, pidas siin või seal lühikest aega ka mõnesugust ametit (Kaukasuses aktsiisiametnikuks, Novgorodis kohtu-uurijaks jne.). Sõbrad tahtsid ta parandusmajasse arstimisele saata, aga Aan hoidus sellest kõrvale. 1900. a. ümber asus ta Riiga ametivenna vann. adv. J. Jaaksoni juurde, kus ta pikemat aega korralikult töötas. 1903. a. jüripäevaks kolis ta sealt Tartusse „Oleviku“ toimetusse, kus ta nädala kolme pärast, K. Sööt'ilt uue nuhtluseseaduse eesti keelde tõlkimise töö arvel raha saades, uuesti jooma hakkas.

Sellest ajast peale ei püsinud Aan kuskil pikemat aega paigal. Pea advokaadina kuskil teotsedes, pea Tartus üliõpilastele hinnatöid kirjutades või sõbra G. Wulffi pool Otepäas valve all viibides, pea paljasjalgsetega „põhjas“ märatsedes, kord (1917/18) isegi „punaste“ kohtunikuna Võrus õigust mõistes ja mitut ilmsüütut elu päästes sülatas Aan oma eluküünalt kiiresti.

Meie iseseisvuse ajal astus Aan Kohtuministeriumi teenistusse, kus tal kui heal juristil ja eesti keele tundjal kodifikatsiooni-osakonnas lastud iseseisvalt töötada (v. „Pvl.“ 30. nr. 1923). Pikemat aega ei püsinud Aan ka seal mitte: ikka pidi ta jälle „põhjas“ käima, nii väga kui ta joomahullustusest toibudes seda ka needis.

Tugev kehaehitus pidas meeletule eluviisile kaua vastu ja murdus viimaks. — Olgu muld sulle kerge!

Loodetavasti peetakse Aani kalmukünka eest tarviliselt hoolt.

A. Krunenberg.

Soome-Eesti vanast rahvalaulust. 6

Rahvalauludest selgub, et kangelasi tuleb Skandinaavia väikekuningate ja vikingite aegsete pealikutega samale astmele seada. Väinämöist nimetatakse, nagu öeldud, „suureks meheks“ ja „kõrgestisündinuks“. Ahti täiendussonadeks on „aupoeg“ ja „liiga võimus“, peale selle veel selgemad nimetused Saari „vanem“ või „kuningas“. Väinämöise hukkamõistetud poissi hüüavad tema õed „sõjakangelaseks“ (*sotijalo*) ning ristimisel valitakse ta „kuningaks“. Ka öeldakse Kullervost, et teda „kuningaks“ kutsutakse.

Nagu Skandinaavia pealik, nii näib ka Soome pealik oma suguharu usulise juhina teotsenud olevat. Ahti laseb viljakusejumala Sämpsa enese juurde tuua. Lemminkäinen esineb *luote* tundjana; seda sõna tuleb võrrelda lapikeelse sõnaga *luete* 'ohvri laul' (< skand. *blót* 'ohver'). Väinämöise hukkamõistetud poiss ei ristita mitte ainult kuningaks, vaid ka „Rahasaare (ohvripaiga?) vahiks“.

Põhjapoolsete maakondade jõukus vikingite ajal tuleb soome rahvalauludeski nähtavale. Ahti laseb oma hõbedat ja raha laual heliseda. Ühes laulus kirjeldatakse Kullervot kulla ja kalevirullidega rändamas. Nimetatud eesti ahelaulus esines Regu kulla andjana.

Varanduste ebaühtluse tagajärjeks oli suurmõisate kujunemine ostu ning vallutamise teel. Ahti maapidamine selgub võrdlusest Sämpstä külvatud seemnega.

Edasi suurendasid vikingite rändamised põhja pool sagedasti orjade arvu. Ahti peab orje kündjaiks, Ismaro abilisteks sepikojas, Untamo oma käskude täidesaatjaiks. Pohjola (< Vuojola) perenaine laseb orje paati sõuda, millega ta Väinämöist merelt maale tooma sõitis.¹⁾

Orjadega kauplemine ning röövkäigud edendasid sel ajal ka polügaamiat. Puhtrootsi kangelane kosib Kalaniemi neidusid, ehk tal küll on „endine naine“.²⁾ Vägivalla tarvitamist neitsi vastu nimetatakse soome laulus Riiko ja Kaleva pojast, eesti laulus Sulevi, Kalevi pojast. Ühes soome laulus tuleb naiste rööviminegi tantsuplatsil ette. Kuid kõiki aristokraatliku Don Juani tüübi esindajaid trumpab ilus Kaukamoinen üle, kes 100 neitsi ning 1000 mõrja võrgutajana esineb.

1) Hilisemas teisesendis sõuab ta ise, nagu Kalevalas 7:183.

2) Kuid temalt nõutakse, et ta tema enne ära tapaks; pärast tapmist saab ta äraitleva vastuse, sest et ta samuti-uegi naise ära võivat tappa.

Teiselt poolt tõusid vikingite ajal naisedki kõrgemale astmele, kui see neil varemini oleks korda läinud. Skandinaavia *storråda*'le vastab *Pohjola* (< Vuojola) perenaise kirjeldus. Temal on käsutada 100 ja 1000 sõjariistus meest, keda ta Väinämöise ja tema kaaslaste tagaajamisel isiklikult juhib. Sõjalaev saja dolliga ei oleks Lapi oludes sugugi mõeldavgi. Veel selgemas vastolus lapi naise tõmpnina on *Pohjola* perenaise iseloomustamine „tugev-
ninasena“, isegi kui teda ühtlasi *vuojolaiseks*, 'Gotlandi saarlaseks' ei olekski nimetatud.

Ristiusu-eelsesse aega ei vii meid mitte ainult veelgi mõni aeg pärast uue usu ning Rootsi õiguse maksmapanemist sisemised tülid, millega tingimata verinekk (veritasu) kaasas käis, vaid veel ennem välised sõjakäigud, mis kuni Gotlandi saareni ulatusid, ning neid põhjustav sõjahimu, mida juba Julius Krohn rõhutas. Ahti pidi vande vanduma, et loobuda meelitava kulla pärast ettevõtavaist sõjakäikudest. Kuid palju enam kui varadest ning hüütest, mida temal küllalt koduski on, tunneb ta puudust sõjaelust enesest. Kodus olevast kullast kõrgemalt hindab ta „ühe ainsa marga, mis sõjas võidetud“; niisamuti vähe hoolib ta kodus pruulitud õllest:

„Ennem jooksin merevett tõrvatud aeru labast.“

Ekh küll Ahti kaaslane hiljuti noore naise koju toonud, on tal siiski nii suur tung kaasa minna, et ta juba riidesse panneski kambri ahju juurest õueväravani on jõudnud. Isegi oma endise sõjalaeva leiab Ahti nutmas, et ta nii kaua pidanud rannal kõduma.

Küll pakub „Kalevala“ meile ka teisi kirjeldusi, mis näivad soome kangelaste pehmemast iseloomust tunnistust andvat. Kuid need on pärit suuremalt jaolt Lönnsroti kombinatsioonidest ning ühtlustamisest. Näituseks on Ilmarise teota kaebamine tema naise tapmise puhul lüüri-
listest lauludest kokku seatud, ja tema hirm tormi ajal on Looja laevasõidus esinevast Peetruse kokkumisest laenatud. Osalt on siin tegemist Karjala rahvalaulikute hilisemate lisandustega. Nii on merel kaua eksinud Väinämöisele mitu kaebelaulu suhu pandud. Algupärased read nimetavad lühidalt tema nuttu ühes väärilise põhjendusega ning käivad kokku sarnaste olukordade kirjeldustega Homerosse kangelaslauludes. Rahuarmastuse poole sihtiva, hiljemini ettevõetud muudatuse näitusena võib Ilmarise ettepaneku kosjavõistlusest ette tuua (v. „Kal.“ 18:457—9):

„Oh sa vana Väinämöinen,
Elagem ilusas rahus,
Ehk küll võidu kosides.“

Vastandina nendele Aunuse piirkonnas ülestähendatud ridadele esineb Arhangeeli piirkonnas ülestähendatud ning kahtlemata algupärasemas nelikreas Väinämöise ütlus:

„Kunagi ei leia kaks malevat
kohta ühe väljatule juures,
samuti kaks noormeestki mitte
ühte neidu kosides.“

Säärane on lugu šamanistlikuna iseloomustatud vaimuga, mis „Kalevalas“ esinevat. Rohkearvulised kangelaste öeldud nõiasõnad on kõik emb-kumb, kas hilisema rahvalauliku või veelgi suuremal määral kokkuseadja enese sisse põimitud. Kangelaslaulude algupärasest kujudes vahel esinevad nõiakunstid ning imeteod ei ole sugugi veel niisugust laadi, et nad soome kangelastüübi ebanormaalsuse oletamist võiksid toetada.

Soome laulude kangelased on tõe-olulised kujud, mitte ainult ajalooliselt kindlaksmääratava aja, geograafiliselt piiratava maakoha, suursugusema seisuse või isesuguse tüübi esindajad. Mõned nendest on nii individuaalselt ning mitmekesiselt kirjeldatud, et nad eeldavad tähtsat isikut, kelle mälestus rahva juures on säilinud. Vaadeldes laulu katkendeid, millest maa ning rahva poolest rikkast „saare“ kuningast *Ahtist* jutustatakse, peame tunnistama, et ta mitte lihtne meriröövel ei olnud.

Eriti üksikasjaliselt kirjeldatakse vana Väinämöise isikut. Laulus Sampo röövimisest esineb ta teiste kangelaste tunnustatud juhina hädaohtlikul sõidul Gotlandi saarele. Seda olukorda valgustab sissejuhatuses kirjeldatud kallaletungimine kõversilmalise laplase poolt, kelle kestev vihavaen vist küll tema rahva allaheitmisega ühenduses on. Et Väinämöinen valitsejana kõrge vanaduseni elas, selgub täiendussõnast *vanha*, mis järjekindlalt tema nimega ühendatakse. Nii tugeva vanaduse mulje jättis ta rahva teadvusse, et temast kujutus võis tekkida, et ta juba ema-ihus 9 inimeseiga ehk 700 aastat on elanud. Vanadusega ühenduses on ka tema tarkus, millest tunnistavad rohkearvulised vanasõna-taolised keelud ning soovitusel, mille autoriks teda peetakse.

Kuid eriti püsinud on temast kujutus kui muistsest laulikust. Agricola järele, nagu nimetatud, „tagus tema laulusid“. Tema laul ja kandlemäng ei olevat mitte ainult

kõiki inimesi, vaid ka loomi ja haldjaid vaimustanud. Kuulajate fantastilise kujutuse vastandina esineb realistlik kirjeldus, mille järele selle muusikalise mõju tekitaja pime olnud ja longanud. Need omadused ei võinud jumalusena kujuteldud Väinämöises esineda; sellepärast pidin oletama, et Väinämöise nimi ka kandlemängu laulu hiljemini sisse on tunginud. Kuid nõiasõnades on katkend säilinud, milles jutustatakse *Väinölä* pimedast vanakesest, kuidas ta rännates oma jalga vahtra võsu või pärna kännu vastu lööb ja selle vigastuse tagajärjel poole aastat pikali peab olema. Niihästi pimedus kui ka jala vigastus võivad rahvateaduses säilinud olla, mis Väinämöise tõelise olemasolu peale tähendavad.

Lõpuks taganeb vana Väinämöinen noore võistleja eest. Seda kirjeldust ei tohi sümbolselt võtta kui paganausu taganemist ristiusu eest, nagu seda võiks järeldada viisist, kuidas Lönnrot „Kalevala“ viimase laulu on korraldanud. Väinämöise hukkamõistetud poiss on *Kaleva* ja „sõjakangelane“, nagu tähendatud. Kui teda „kunin-gaks“ nimetatakse, lahkub Väinämöinen kaetud, raudpõh-jaga varustatud vasklaevas; nõiasõna järele põletatud seesugusel laeval kangelane *Tarsilainen* ära. Et surra, asus vana Väinämöinen võib-olla laeva, mis merele aeti ning ära põletati. Selle tõttu jäi ta rahva teadvusse suremata lahkunuks, kelle tagasitulekut ikka veel oodatakse ning loodetakse. Sama kujutlust leiame muinaslugudest mitme ajaloolise rahvuslase kangelase, nagu näituseks Kalevi-poja kohta.

Lõpuks võib soome kangelaslaulude ainete erandita iseseisvust võtta kui negatiivset tõendust selle kohta, et nad on tõeliste sündmuste ning olude põhjal tekkinud. Kui palju ka vaeva on nähtud, et sugulust teiste rahvaste lauluteemadega leida, ei ole lähemal kriitilisel uurimisel seni mitte korda läinud laenude oletusi kindlasti põhjendada.

Nagu germaanlastegi juures, nii on ka soome ja eesti kõige vanemal eepilisel luulel ajalooline sisu.

XI.

Et Soome kangelaslaulude sisu kuni eelajaloolise ajani ulatub, selles võib vaevalt veel kahelda. Teine küsimus on, kas laulud juba nende kirjeldatud sündmuste ajal tekkisid.

Enamasti on meil võimalik ainult Lääne-Soome laulude Karjala ümberkujunduste peale toetuda. Kuid need esi-

nevad meile mitmesuguseis iseseisvais kujudes Ingeris, Soome-Karjalas ja Taga-Karjalas, millest võime Lääne-Soome algupäraste kujude kohta tihti küllalt täpsaid ning kindlaid järeldusi teha. Algupärastena kindlaks tehtud värsiridadest leiame uuemaid rootsi laensõnu, mis vaevalt enne 13. aastasada Lääne-Soome sisse tunginud võivad olla.

Kangelaslaulude luuletamine ei näi selleks ajaks veel mitte lõpule viidud olevat, vaid ta näib sel ajal veel suutnud olevat traditsioonilisest materjalist uusi kujusid luua. Vana rahvalaulu-mööduline luule püsis kuju poolest Lääne-Soomeski kogu keskaja kestusel ja kirjeldas sisuliseltki sarnasel viisil selle aja tõelisi sündmusi ning olusid. Sama möödukuju anti ka katoliku legendidest ning rüütli ballaadidest laenatud motiividele. Sarnast värssi muutust, nagu seda Skandinaavia rahvaeepikas üleminekul paganausust ristiusule tähele võib panna, Soomes ei sündinud¹⁾.

Vahetegemine pagana-aja ning katoliku rahvalaulude vahel on veel sellegi läbi raskendatud, et oletama peab niihästi uue õpetuse tundmist enne tema ametlikku maksmapanekut kui ka vanade vaadete järeloomõju veelgi pärast 1157. aastat, mida harilikult piiriks loetakse. Selle asemel, et vaheseina moodustada, andis ülemineku-aeg rahvaluule täieliselt elujõulisena edasi.

Seame nüüd küsimuse, missugustes ringides rahvalaulud keskajal luuletatud ja lauldud, siis tuleb kõige pealt suurtalupoegade ja osalt rüütlikeisusse tõstetud kangelasugude peale mõelda. Skandinaavia ballaadiluulest teame, et temast veel uue aja alguselgi maa-aadli juures lugu peeti. Lääne-Soomes luuletati, nagu nägime, aastal 1500 ilus ballaadikujuline laul kõrgest aadlikeisusest naise surma puhul. Tema südamea abikaasa Klaus Kurki, kelle poeg Turu piiskopina viimase katoliku kirikuvürstina esines, oli üks kõige kuulsamate pirkkalaiste ning laplaste vallutajate järeltulija.

Linnarahvaski harrastas rahvaluulet. Seda tunnistavad laul Gotlandi kaupmehes, kes põdrajahil oma armukest mälestab, laul saare sakslase Hansu kohta²⁾, kes kõrgi neitsi võrgutab, ja laul Hansu külalisest Turus, kes kevadel oma talvearmukese truuduseta maha jätab. Ka kandle ja torupilliga esinev Vetrikka, kelle neitsi ta

1) Alles uuemal ajal, ühtlasi ühesalmilise lüürikaga, kodunes Soomes väike arv Skandinaavia ballaade, milles esinevad juba riimis värsimoot ning mitmesugused lauluviisid.

2) Saksa kaupmeestel olid saartel eksterritoriaalõigusega faktoreid.

pealetükkivuse pärast ära tapab, näib linna mängumees, vahest võõrast rahvusest, olnud olevat.

Rohkearvulised kaunid legendlaulud annavad jällegi tunnistust vaimulikkude osavõtmisest rahvalaulude luuletamisest. Rahvalaulude levitamiseks aitasid vist rändavad õpilased kaasa. Veel uuemalgi ajal oli mitmesuguste koolide kasvandikkudel õigus teatud kihelkondades ümber rännata ja vaimulikkude laulude ettekandmisega omale kooliraha muretseda. Üks viimastest psalme laulvaist skolaaridest (soome k. *teini*, lad. *diaconus*) oli Elias Lönrot, keda ajutiselt kaaslauljagi oli saatmas.

Laulmist kahekesi, teineteise käsi hoides, ei tarvitatud, nagu juba öeldud, Arhangeeli piirkonnas mitte, ehk küll säärase laululaadi kirjeldus lauliku sissejuhatuses ainult siin on säilinud. Võib kergesti oletada, et see laululaad, mis ka ainult Soomega geograafiliselt on piiratud, apostlite eeskujul kahekesi rändavailt skolaaridelt üle on võetud.

Arhangeeli lauliku hüüdes nimetatakse kaaslauljat *kasvinkumppalini* 'minuga üleskasvanud seltsiline' või *kielellinen kumppalini* 'minu keeleline seltsiline'. Samal kohal leiame Soome-Karjalas järgmisi täiendusi esinemas: *kieli-kasvinkumppalini* 'keele-kasvuseltsiline' või lihtsalt *kielikumppalini*, mis võib sõna *koulukumppalini* 'koolivend' moonutamise tõttu tekkinud olla. Teises Soome-Karjala sissejuhatuses seletab laulik, ta ei käinud leiris ega kooliseltsis (*koulukumppalissa*). Sõna *kumppali* ehk *kumppani* on vaevalt enne 13. aastasada soome keelde sisse tunginud, kuna ta tuleb Rootsi ja Taani kaudu keskalasaksa-keelsest sõnast *kumpân* (vanaprantsuse *campaign*) tuletada. Arhangeeli murdes vastab sellele vene keelest laenatud *tovarissa* ehk *toveri*; viimast vormi tarvitatakse Soome-Karjalaski.

Karjala lauliku hüüdes esineb veelgi imelisemana kaaslase 'venna' nimetusena *äitin poika* 'ema poeg' või *vaimon poika* 'naise poeg'. Sõnade *äiti* ja *vaimo* asemel tarvitatakse Arhangeeli kõnekeeles sõnu *emo* 'ema' ning *nainen* 'naine'. Kuid *vaimonpoika* esineb nimetatud Lääne-Soome legendlaulus nimetusena, millega kuningas Eerik oma 'venna' piiskopp Heinrichi poole pöörab. Samuti esineb ka ühes püha Jüri legendi teisendis sama täiendussõna *vaimonpoika*. 'Naisepoeg' näib seega keskajal rooma katoliku vaimulikku tähendanud olevat, kes kanoonilise õiguse järele seaduslikust abielust pidi sündinud olema.

Edasi tuleb Arhangeli lõppsõna tähele panna, milles raha nõutakse laulu vaeva tasuks, ja nimelt tihti Rootsi valuutas, näit.

*Talari joka sanalta,
tolppa kielen käännynältä,
lootu kaikelta peliltä.*

Taaler iga sõna eest,
12 killingit keelekäänu eest,
vaskplaat kogu mängu eest.

Alliteratsioon viimases reas tuleb nähtavale, kui *lootu* asemele *plootu* (rootsi *plåt*) seame. Need read on nähtavasti lääne pool, Soome ametilise leivateenija lauliku luuletatud.

Soome lüüriliste laulude hulgast, mis eesti omadest lahku lähevad, leiame igasuguseid rändavate noormeeste kaebelaulusid; ei oleks imeks panna, kui rändavad skolaarid ka oma tundeid avaldaksid. Ingeris lauldakse veel laialt, kuidas ma kodust kooli läksin, kuid seal leidsin lugemise liiga raske ning korra liiga valju olevat; sellepärast viskasin raamatu pingile ning tulin tagasi.

Uue aja alul tuleb Lääne-Soome kangelaslaulude eepilist levimist savolaste teenuseks pidada. Ühelt poolt esialgselt Häme ning Karjala vahel asudes olid nad selle geograafilise seisukoha tõttu vahemeesteks laulude rändamisel ühe naabri juurest teise juurde. Teiselt poolt Ingerisse, Soome Põhja-Karjalasse ja Ida-Põhjamaale asudes andsid nad Lääne-Soome laulud karjalastele üle, ja nimelt nende eneste juures väljaarenenud kujul. Eriti tuleb rõhutada, et savolased eepilisi laulusid maagilistega ühendasid, mille tõttu mõned katkendid muidu kaduma läinud kangelaslauludest meile on säilinud. Edasi on tähelepanuväärt Savo laulikuteperede ülekolimine Põhjamaalt üle Arhangeli piiri suure Põhjasõja ajal. Boren iusele (Lähtenkorvale) teatati aastal 1871, et kuulsad laulikutepered Perttunen Latvajärvel ning Malinen Vuonnises 5—6 põlve tagasi Oulu jõe piirkonnast sisse rännanud.

Karjala rahvalaulikud pole mitte ainult võrdlemata väärtuslisi kangelaslaule kõige paremini meeles pidanud, vaid on neid mitmel viisil ka isekeskis ühendanud ja teistest eepilistest, lüürilistest ning maagilistest lauludest ülevõetud lisandustega kaunistanud. Mitu laulu ühendades sulatasid nad ka mitu kangelast üheks isikuks kokku, nõnda eriti *Lemminkäise* lauluringis, kellele peale *Ahti* ja *Kaukamoise* nimede veel Kaukamoise vastase *Veitikka* (< *Vetrikka*) nimi juurde antud. Juba Lääne-Soomes moodustatud pikk laulude rida, milles vana Väinämöise tegusid kirjeldatakse, on *Sampo* laulu tümber, mis juba iseenesestki sündmus-

rikas on, mitmel viisil korraldatud ja isegi sellesse sisse põimitud. Edasi on Väinämöise, Lemminkäise ning Kullervo lauluringide vahel sel teel ühendus loodud, et esialgselt mitmesuguste kohanimede asemele nõiasõnadest ülevõetud ühine kohanimi *Pohjola* seati. Niemi juhtis tähelepanu selle peale, missuguse tähtsusega see viimane ühtlustamine Lönnoti kokkuseadmise jaoks oli.

XII.

Lönnoti tööd on mitut viisi defineeritud, kusjuures seda on samastatud õpetlase, luuletaja ning rahvalauliku tööga. Selle küsimuse täieliseks selgitamiseks oleks tarvis Lönnoti neli redaktsiooni üksikasjaliselt läbi uurida. Laulukogu Väinämöisest (Runokokous Väinämöisestä 1833) ühes selle eeltöödega on Niemi rida-realt rahvasuust saadud ülestähendustega võrreldud. 5000 laulureast on 94% kindlasti rahvapärased, 1% eeldab võib-olla vähest arvu kaduma läinud või ainult Lönnoti meelde jäänud rahvalaulusid, 5% või umbes 250 laialipillatud rida ei ole puht-rahvapärased, kuid nad ei ole kaugeltki mitte kõik Lönnoti enese fantaasia saavutus; tõendada võib mälestusi peaaeguliselt algupärastest rahvalauludest, mõnikord uemate rahvusliste luuletajate lauludest ning isegi mõnest vanemate soome kunstluuletajate reast. Eriliselt tähendame, et Lönnot mingisugustele proosakujulistele jutustustele „Kalevalasse“ paigutamiseks pole kuju annud. Õige harva on ta mõne üksikasja või kõnekäänu muinasjuttudest laenanud; sellest materjalist on ta järjekindlamalt eemale hoidunud kui Karjala rahvalaulikud.

Rahvalaulu esindajaist, kes ainult üht laulukuju või kõige paremal juhul kaht naaberteisendit sama laulu kohta tundsid, erineb Lönnot, mitu erinevat teisendit ära kasutades. Iga rea teiseid võrdles ta isekeskis, mitte kui teadlane kõige vanemat kuju välja otsides, vaid kõige ilusamat ning sündsamat leidu tahtes. Rahvalaulus juba tema rändamisel märgatavat püüt rohkendatud alliteratsiooni järele katsus ta veelgi toetada. Teisendites esinevaid ühe pearea mitmeid paralleelridasid, millest harilikult üks ainus algupärast laulule kuulub, ei sõelunud Lönnot sugugi teadlikult, vaid valis neid ainult puhtesteetilistest nõuetest välja minnes. Tihti tarvitas ta mitut paralleelrida, et niipalju ridasid kui vähe võimalik teisenditest ära kasutada. Parallelismi külluse poolest erineb „Kalevala“ kir-

jeldus silmanähtavalt rahvalaulu omast, ehk küll parallelism idasoomlaste juures selgesti rikkamat väljendust otsib.

Suuremat osa rahvapäraseid teisendeid sama laulu kohta sisaldavad värsid, mis teistest lauludest on üles võetud ununenud osade asemele või üksikasjalisemaks kirjelduseks. Kriitiline sõelumine oleks „Kalevala“ kokkuseadmise ajal kogutud materjali puudulikkuse tõttu alles võimatu olnud. Lõnnrot võttis mitmesugustest teisenditest ka neid esialgselt võõraid olluseid üle, kui ta neid võis tarvitada. Sama õigusega nagu laulikud võttis temagi tarbekorral uusi lisandusi mõnest teisest laulust üle. See tööviis põhjustaski mõne motiivi või üksikjoone kordumise „Kalevalas“. Kuid lauluridade ja nende paralleelridade teisendid lubasid neid korduvaid osasid lahkuminevalt kujundada.

Mõnel haruldasel korral kujundas Lõnnrot jutustusekäiku vabalt sideme loomiseks üksikute osade vahel, nagu „Kalevala“ 29. laulu lõpul, kus Lemminkäinen Saarelt põgenedes oma ema juurde tagasi tuleb, et kodust uuesti mereteed ette võtta, või 34. laulus, milles Lõnnroti järele Kullervo oma vanemad elusalt leiab. Needki osad on rahvalaulu-värssidega täidetud.

Kõige tähtsama töö on Lõnnrot mitmesuguste laulude ühendamisega ära teinud. Seda tööd iseloomustab ta ise järgmiselt. Järjekorra määramisel pidanud ta kaht asja silmas: esiteks rahvalaulikute peetud järjekorda, ja teiseks, kus sellest ei jätkunud, järjekorda, mida lauluteemade iseloom näis nõudvat.

Lõnnroti teenuseks on kombinatsioonid, mis ta ette võttis niihästi „lauluteemade iseloomule“ toetudes kui ka soovides kogu eepost luua, mille eeskuju ta haritlasena Homerose lauludest tundis. Edasi tuleb tunnustada tema haritud otsust, mis väljavalikul rahvalauludes esinevate juhuliste sidemete hulgast avaldub.

Ilma viimase korraldajata ei oleks kõiki kangelaslaulusid sisaldavat eepost tekkinud. Teiselt poolt oli Karjala rahvalaulikute kombineerimishimu Lõnnroti rahva-eepose kokkuseadmise katse eelduseks. See kombineerimishimu ei piirdunud mitte ainult juhuliste ühendustega. Ta lõi mitme lauluteema orgaanilise ühenduse teel ka kindlaid lauluringe, nagu näituseks Lemminkäise tsükluse.

Lõpuks põhjeneb kogueepose tekkimise võimalus asjaolul, et olemas oleks lauludehulk, milles on ühe üle kõigi teiste ulatuva kangelase teod kirjeldatud, ja leiduks nii vägev lauluteema, mis suudaks pöörisena teisi enese juurde ning enese sisse tõmmata. Lõplikult on soome

rahvaeepose tekkimine Lääne-Soome laulikute teene, kes Väinämöise kuju ja Sampo laulu on luuletanud.

Kuid läänesoomlaste kangelaslaulud eeldavad veel vanemaid kangelaslaule Eestimaal, mida tunnistavad ühine värsimõõt, osalt ühised kangelasnimed ja mõni ühine teema. Eesti vana rahvalaul ei ole ainult arvuliste Ingerimaa kaudu arenenud lisandustega karjalaste laulu rikkamaks teinud; ta on annud ka vormilise ja ainelise eeskuju Lääne-Soome laulule.

(Lõpp.)

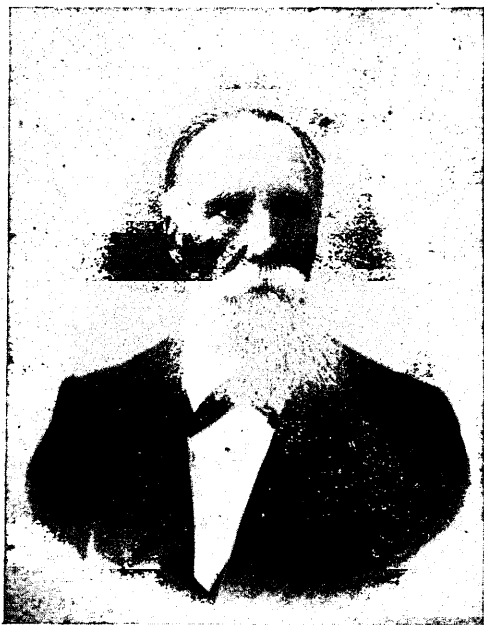
K. Krohn.

Peatükk Eesti haridusloost.

Hugo Treffneri asutatud gümnaasium.

Hugo Treffneri gümnaasiumi töövili Eesti hariduspöllum teenib tähelepanu ja lugupidamist. Eesti haridusloolane ei saa sellest kunagi vaikides mööduda. Kui mineva aasta detsembrikuu esimesil päevil kool oma 40-aastase tegevuse peale võis vabal Eesti pinnal pidulikus meeleolus tagasi vaadata, siis kerkisid tema saavutused täies ulatuses laiemal hulgal silmade ette, äratades imestust selle suure töö üle, mis korda saadetud. Hugo Treffneri gümnaasiumil oli minevikus raske ja suur ülesanne täita — võimaldada kõigile neile eesti poegadele, kellele kroonu keskkoolide ukSED suletud seisid, haridust keskkoolis ja kasvatada neist rahvuslise töö eestvedajaid. Tema asutamine sündis selle poolest just neil aastail, kus ühelt poolt tung kõrgema hariduse järele laiemates kihtides juba küllalt tugevaks oli jõudnud paisuda ja teiselt poolt Vene valituse koolipoliitika balti sakste juhatusel seda eestlaste edasirühkimist karmilt tõkendamas oli. Eesti Kirjameeste Seltsi tegevus oli eesti tollaegseisse hariduspüüdeisse palju äratust toonud, samuti ka Eesti Aleksandri kooli mõte. Ehk küll nii esimene kui ka teine sunnitud olid oma tegevuse võoral surve all lõpetama, ei suudetud janu hariduse järele ometi enam surmata. Tekkisid teised asutused, kes tööd kõigi raskuste kiuste jätkasid. Nende hulgas seisab Hugo Treffneri gümnaasium hariduslisel alal esimesel kohal. „Aeg oli kõigiti küps selleks, et täita õpihimulistega kooli, kuhu võis pääseda teistel tingimustel, kui need olid maksivad tollaegsetes kroonu gümnaasiumides.“

Selle kooli asutajaks oli Hermann Hugo Fürchtegott Treffner. Ta on sündinud 5. juulil 1845. aastal (v. kal. jär.) Võrumaal Kanapää kihelkonnas, kus isa köstriametit pidas ja peale selle veel kihelkonnakooli kooliõpetaja ning rõugepanija oli. Alghariduse sai noor Treffner oma isakodus kodukooliõpetaja J. Erlemanni juhatusel. Hiljemini astus ta Tartu kroonu gümnaasiumi, kust aga mõne aasta järele sunnitud oli kõrge kooliraha pärast

Hugo Treffner.

lahkuma. Noor edasipüüdja ei leppinud tekkinud olukorraga, vaid hakkas uusi võimalusi edasiõppimiseks otsima. Need avanesid talle Võru Sintenis'e gümnaasiumis, mis töötas kroonu õigustega erakoolina. Selle kooli juhataja alandas õpihimulisele märksa kooliraha. Kuid seegi maks oli talle koormav, ja ta asus 1865. a. Võrust Tartu tagasi, kus ülikooli juures ladina keeles kodukooliõpetaja eksami sooritas, et eratundidega ülespidamist teenima hakata. Vahepeal õppis ta ise omal jõul edasi, sooritades 1868. a. Tartu gümnaasiumi juures eksternina keskkooli lõpueksami.

Varssi pärast seda astus ta Tartu ülikooli, kus alguses keeleteadust ja pärast usuteadust kuulas. 1880. a. lõpetas ta usuteaduskonna õpetaja-ameti kandidaadina (cand. rever. minist.). Ülikoolis viibimise ajal oli ta vahetevahel kodukooliõpetajaks, et sel teel ülikoolis õppimise jätkamiseks ainelist jõudu hankida. Üliõpilase-põlves võttis Treffner „Rigensis’e“ korporatsioonist värvikandjana osa, kust ta kokkupõrke tagajärjel varssi lahkus. Selle järel hakkas ta ühes Johann Kergiga ja Andres Kurrikoffiga, kes ka usuteadust õppisid, Eesti Üliõpilaste Seltsile tegelikult põhja panema, sest varem algatused ses asjas olid tagajärgeta jäänud.

Oma proovi-aasta pidas noor usuteadlane 1880. a. õpetaja Toepferi juures Kursis. H. Treffner oli vabane ning käremeelsema voolu poolehoidja ja tuline eesti rahvuslane. Sellest oli küllalt, et konsistoorium teda kodumaale õpetaja-ametisse ei kinnitanud, selle peale vaatamata, et ta valimistel alati suure häälte-enamuse osaliseks sai. Vaimulik ülemus oleks hea meelega tahtnud teda kodumaalt välja tõrjuda, kuid sellega ei leppinud Treffner, mispärast ta jälle oma eratundide juurde asus, valides enesele lõplikult kooliõpetaja kutse.

Selle raske ameti kõrval võttis noor koolimees elavalt osa ka seltskondlikust elust. Ta oli mees, kes haruldaselt suure vaimu- ja tahtejõu osaline oli. Rahvuslise ärkamise päevil ei sündinud eesti elus palju midagi, millest mitte Hugo Treffner osa ei oleks võtnud. Ta oli suure liikuvuse ning südikusega ja andis nii mõnegi kauni asja kordasaatmiseks oma poolt ergutust ning hoogu. Nii tärkas tema sündimiskohal „Kalevala“ meestekoor elule, mis omal ajal kahtlemata kõige silmapaistvam laulukoor Eestis oli ja isegi Peterburis ning Soomes kõige kõrgemates seltskonna-ringides oma laulmise, osalt ka silmapaistva häälematerjali poolest rohket tähelepanu võitis. Samuti oli H. Treffner Eesti Kirjameeste Seltsi tegevam liige ja väsimata tegelane esimeste laulupidude toimkonnas. Agaralt töötas ta ka Eesti Aleksandri kooli ellukutsumise kasuks. Peale Dr. M. Veske kuukirja „Oma Maa“ toimetusest lahkumist täitis H. Treffner mitu aastat selle kuukirja vastutava toimetaja kohuseid. Lühemat aega oli ta ka „Eesti Postimehe“ vastutavaks toimetajaks. Rahva keskel on tuntud H. Treffner ka luuletajana.

Ta suri Tartus 29. veebruaril 1912. a. peaaju halvatus (paralysis progressiva) kätte; oma elu viimastel päevadel oli ta teadvuse selguse kaotanud.

Hugo Treffneri gümnaasiumi asutamise päevaks arvatakse, nagu kooli praeguse juhataja juubelpäeva-aruandest võib lugeda, 7. detsembril 1883. Tegelikult aga oli Hugo Treffneri juhatusel väike kool juba paar aastat varemini oma tööd alustanud, nimelt tolleaegse kubermangugümnaasiumi ruumes, samas majas, kus asub kool praegugi. Kõik katsed, kooli avamise luba juba varemini saada, jäid tühja, sest tolleaegne Tartu õpekonna kuraator parun Stackelberg ei tahtnud näha kooli juhatajana meest, kes tema meelest Eesti Aleksandri kooli komitee ja Eesti Kirjameeste Seltsi tegelasena saksavaenuline pidi olema, mida kooliasutajale lausa ka välja öeldi. Nii oli loa saamine suurte raskustega seotud.

Nagu juba nägime, oli konsistoorium Hugo Treffneri kui eesti tegelase ja vabameelse usuteadlase vastu ja ei lubanud tal mitte ühelegi kirikuõpetaja kohale asuda. Kodukoha Kanapää kirikuõpetaja olevat Treffnerilt isegi allkirja võtnud, et see kunagi Kanapääs ei kandideeri. Nii sündis nagu iseenesest, et noore teoloogi juurde mõned õpilased kogunesid, kes moodustasidki ülalnimetatud kooli või õigemini õppijate grupi. Sellega panid poliitilised vastolud kooli asutamisele aluse. Samade vastolude tõttu läks Hugo Treffneril korda 7. dets. 1888 kuraator Kapustinilt avamisluba saavutada. Sellega alustas kool avalikult oma tegevust jaanuaris 1884 kolme alama gümnaasiumiklassiga.

Kooli avamise esimeses teadaandes, mis ilmunud 24. detsembril 1883. aastal, põhjendab Hugo Treffner oma sammu järgmiselt: „Klassikagümnaasiumide kasu, mis universiteedile ette valmistavad, on igaühele isegi tuttav. Kahju aga, et suurel jaol noorsoost veel mitte — oma vanemate kurbtuseks — võimalik ei ole sarnase kooliõpetuse osaliseks saada. Sest pea iga meie maa gümnaasiumi alumistes klassides jääb palju õppijaid juba ruumpuuduse ja vanaduse pärast vastu võtmata. Seesama lugu on ka reaal- ja kreiskoolides. Küll on privaat-klassikakoolid (gümnaasiumid ja progümnaasiumid) koolihäda vähendada katsunud, siiski on ka nendesse alumistesse klassidesse sisseastumine raske — pealegi on sarnased privaatkoolid vaesema rahva lastele liiga kallid. Näituseks on Eesti ja Liivi maakonnas järgmised privaat-klassikakoolid: Tallinnas: kooliraha 100 rubla; söögi- ja kooliraha 400 rubla aastas, Tartus: kooliraha 100 rubla, söögi- raha Liivimaalt pärit poistele 300, teistele 330 rubla aastas. Birkenruhhis: kooli- ja söögiraha 330 rubla, muusikaõpetus 50 rubla aastas.

Minu kolmeklassilise kooli asutamiseks on mind koolide suur puudus, kõiksugused takistused, mis meie rahva lastele sarnastesse koolidesse sisseastumist võimatuks teevad, ja südamlik soov juhtinud, ilma iga vahet pidamata, kodumaa laste vaimu ja hinge haridust seal jõudu mööda edendada, kus seni mitte veel ei ole tarvilikul määral sündinud.

Peale linna koolide kasvandikkude saavad ka maalt paremate Eesti ja Vene kihelkonnakoolide õppijad vastu võetud ja on see kool meie kodumaal esimene, kus kihelkonnakooli paremad kasvandikud, ilma et neil tarvis oleks enne gümnaasiumi astumist, võõraste keelte kätteõppimise pärast, mitu aastat teistes koolides käia, otsekohe teel klassikagümnaasiumidele ette valmistud saavad, sest selleks antakse nendele, kes Saksa ja Vene keeles puudulikud on, tarvidust mööda eratundisid ehk tehakse abiklass.“ Kooliraha on alamas klassis 30 rubla, keskmises 35 ja ülemas 40 rubla poolaasta eest, kooliraha ühes pensiooniga 110 rubla poolaastas.

Pärast loa saamist asus kool esialgu oma paarikümne õpilasega esimesel poolaastal 1884. aastal lühemat aega „Linda“ seltsi ruumides Raatuse uul. 16, kust aga varssi tuli lahkuda, sest tüüri maksmine sünnitas raskusi. Kõliti üle Mylius'e majja Kroonuaia uul. 21, kusjuures õpilased pingid oma õlgadel uude kohta tassisid. Muud kolli peale pinkide ei olnud siis peaaegu veel mitte olemas. Sellesse korterisse jäi kool kuni 1886. a. keskeni, mil ta sealt Hobuse uul. 2 asus. Nendes ruumides viibis ta kuni Vene revolutsioonini.

Õpilaste arv tõusis esimesel poolaastal 1884. a. 50 peale ja teisel poolaastal 65 peale. See arv kasvas järjekindlalt. Teisel poolaastal 1886 oli kaks alamat klassi juurde tulnud. 1888. a. I poolal ulatus õpilaste arv juba 213, siis 262, 340 jne. peale. Vahepeal kuni 1891. aastani algasid juba kõik vanemad klassid oma tegevust. Ametlik kinnitus kõigi gümnaasiumiklasside kohta ühes ettevalmistuse-klassidega jõudis õpekonna valitsusest 1. veebruaril 1881 kätte. Õpilaste arv oli siis 377. Kool saatis tol aastal ka oma esimese lennu abituriente välja, arvu poolest 3. Nende kolme esimese lõpetaja hulka kuulub ka meie praegune piiskopp Jakob Kukk. Järgmised lõpetajad olid Johan Kelder, endine Valga maakonna arst Andres Alver ja endine kohtuminister ja praegune riigikogu liige Jüri Jaakson. Lõpetajad pidid eksamid tegema kroonu gümnaasiumide juures, esimesel aastal Tallinnas,

teisel — Tartus, kus neid iseäranis valjult eksamineeriti. Need raskused kestsid seni, kuni koolil kroonukoolide õigused puudusid. Viimaste nõutamine võttis palju aastaid aega, sest et ikka jälle uusi põhjusi loa keelamiseks ette toodi. Esimene katse tehti jaanuaris 1889 ja alles 11. märtsil 1907. a., pärast 1905. a. revolutsiooni, anti Vene haridusministeeriumi poolt Treffneri koolile vastav luba välja. Sellega oli kooli õigusline alus kindlustatud ja nüüdsest peale võidi kooli juures õpilasi õpekonna esindaja juuresolekul kaheksa, kuue ja nelja klassi programmi ulatuses eksamineerida ning neile vastavaid tunnistusi välja anda. Kool jõudis peagi tolleaegsete koolivõimude usalduse võita, mille tõttu ta segamata ja omaette rahulikult tööd võis teha.

See ei kestnud aga mitte kogu aeg ilma kitsikusteta. Nii mõnigi kord elas kool raskeid kriitilisi päevi üle. Õpilaste arv, mis kevadel 1892. a. 390 peale oli tõusnud, langes halva põllumajanduslike aasta ja koolera-hädaohu põhjusel 1892. a. sügiseks 306 peale. Siit peale kestis see allaminek ikka edasi, kuni 1896./7. a. õppeaastal miinimumini jõudis — nimelt 153-ni. Klasside arv kuivas vastavalt 15 pealt 6 peale kokku. Kool tegi meeletu katse, moodustades VI klassist, kuhu 9 õpilast oli jäänud, VIII klassi ja V klassist 8 õpilasega seitsmenda. Kursus kõigis klassides võeti lühendatult läbi. Võnkuma löönud seisukord halvenes loomulikult õiguste mittesaamise tagajärjel, mida peale muu ka kooli vaenlased ajakirjanduse kaudu ära kasutasid. Ka majandusline kitsikus kasvas suuresti. Kooliõpetajad said palka ainult 2 ja 3 rubla kaupa kätte. Võlakoores kasvas. Asi läks isegi nii kaugele, et kooli juhataja oma korteri käest ära andis ühele kooliõpetajale tema palga tasuks. Koolimaja pidi haamri alla minema. Kooli saatus rippus juuksekarva otsas. Kuid katastroof jäi siiski tulemata. Varssi hakkas olukord jälle paranema. Ühes sellega algas ka õpilaste arvu kasvamine. Mõni aasta enne 1905. a. revolutsiooni tõusis see juba 400-ni. Pärast revolutsiooni on ta liikunud 450—500 piires. Paranes kooli majandusline seisukord. See lubas ühtlasi kooli ruumide laiendamisele asuda, mis vahepeal kitsaks olid jäänud. Kool asus Hobuse uul. Emajõe ääres, end. von Schrenki majas, mille kooli asutaja viimase käest ostuteel omandas. Ruumid olid aga väga kitsad ega olnud sugugi kooli otstarbele vastavad. Alguses kasutati klassideks ära isegi ruumid, mis varemni kuuri- ja talliruumideks olid olnud, kus vaevaliste akende pärast ka päeval õlilambi valgusel töötati ja ahjude puudusel soojust

saadi liikuvaist ahjustest. Siin kirjutati nii mõnigi kord palitud seljas ja kindad käes, kuna see sagedaks nähtuseks oli, et poisid-pansionärid hommikul üles tõustes pesuvee-anumas enne jääd pidid raiuma, kui oma „plaati“ said pesta, nagu seejuures veel heatujuliselt naljatati. Kuid ka ruumide poolest paranes asi. 1906. aastal kerkis Kalda uulitsa ääres kolmekordne kiviehitus üles. Kool sai kaks aastat hiljemini enesele ka uue saali, kus ta oma 25-aastase tegevuse peale tagasi võis vaadata.

Siit peale töötas kool rahulikult kuni 1911. a., kus kooli asutaja ja juhataja Hugo Treffneri tervis halvenema hakkas. Ka välismaa-sõit ei toonud parandust — ja juba 29. veebruaril 1912. a. ei olnud teda enam elavate kirjas. Välismaale sõites andis Treffner kooli juhatuse neljaliikmelise kolleegiumi kätte. Selle liikmed olid õpetajad Uspenski, Beldjugin, Konstantin Treffner ja Mihkel Haavik. Sellega lõpeb esimene osa kooli ajaloost, mis viimseil aastail oli omandanud rahuliku ning kindla edenemiskäigu.

Kooli juhataja ja asutaja surmaga muutus kooli edasikestmise küsimus kaunis keeruliseks. Järgnesid rahutud ja muutusrikkad aastad. Esialgu jäi Hugo Treffneri lesk, Elsa Treffner (sünd. Ermas) kooli ülevalpidajaks kuna kooli juhatajaks kinnitati kooliõpetaja Uspenski (venelane). Nii töötas kool 1912./13. õppeaastal. Siis tekkis uus raskus. Ministeerium ei kinnitanud enam proua Treffnerit kooli ülevalpidajaks, seletades, et H. Treffneri surmaga ka kool vormiliselt oma tegevuse peab lõpetama. Väljapääsu-tee leiti selles, et koolijuhataja V. M. Uspenski, kel õpekonna valitsuses usaldus oli, kooli ajutiselt oma nimele võttis. 1913./14. õppeaastal kandis kool sellega V. M. Uspenski nime. Majandusliselt hoolitsesid kooli eest aga tema endised õpilased. Suured teened selles asjas on advokaat J. Jaaksonil, kes tol korral Riias advokaadina töötas ja esialgu kogu vastutuse oma peale võttis. Hiljemini läks see vastutus Tartus asuvate endiste õpilaste ja mõnede asjale kaasatundvate eesti seltskonna liikmete peale üle. Nende hulka kuuluvad A. Karneol, O. Rütli, J. Pehap, Fr. Kangro, K. Treffner j. t. Aprillis 1914. a. registreeriti Liivi kubernerite poolt „Hugo Treffneri asutatud gümnaasiumi ülevalpidamise selts“, kellele Uspenski sama aasta sügisel kooli üle andis.

Kooli juhatajaks kutsus nimetatud selts esmalt V. M. Uspenski. Tema asemele astus hiljemini kooli kaua-aegne õpetaja N. Saharov, kes 1917. a. kevadel oma ameti muutunud olude tõttu vabatahtlikult maha pani. Tema järel

täitis ajutiselt juhataja kohuseid kooliõpetaja Bäckströhm, kuni sügisel 1917. a. praegune juhataja Konstantin Treffner seltsi poolt ametisse valiti.

Politiilise olukorra muutumisega 1917. aasta kevadel võeti koolis viibimata üles emakeele õpetamise küsimus. Uuendusega hakati sama aasta augustikuul peale, valides esialgu ettevalmistamisklassides õppekeeleks eesti keele. Keskmistes klassides, kus juba varemalt eesti keelt õpiainena õpetati, suurendati tundide arvu. Samuti seati vanemates klassides eesti keele tunnid sisse. Samale põhimõttele jäi kool truuks ka Saksa okupatsiooni ajal, kus ta õigusteta kooli olukorda tagasi suruti. Kooli tüübiks valiti n. n. „reformgümnaasium“ Frankfurdi süsteemi järele. Õpilaste arv näitas suurt tõusu, kuigi mõnelt poolt ennustati vastupidist. Ületulijaid teistest koolidest oli palju, peaaesjalikult vanemate klasside õpilased, kes kaasakistuna rahvuslikust meeleolust paremaks arvasid oma haridust lõpetada õigusteta eesti koolis, kui jääda okupatsioonivõimude kooli. Kool algas selle tõttu oma tööd 1918. aasta sügisel kahe vahetusega.

Okupatsioonivõimude lahkumise järel Eestist asus kool praegustesse ruumidesse, Jaani uul. 17, ja jätkas oma tööd Tartu linna koolivalitsuse toetusel eesti gümnaasiumina. Ta töötab praegu erakoolina 24 klassiga. Õpilaste arv ulatus käesoleva õppeaasta alul 924-ni, kuna ta 1920./21. õppeaastal isegi 1022 peal seisis. Seega on Hugo Treffneri asutatud gümnaasium üks perekamaist kogu Eestis.

See oleks lühike ülevaade Hugo Treffneri asutatud gümnaasiumi elust ja tegevusest 40 aasta jooksul ta heitluste ja võitlustega. Ta sarnaneb nii mõneski tükis eesti elu arenemiskäiguga. Ei ole kerge selle kooli töövilja meie hariduspöõllul hinnata. Praegune kooli juhataja Konstantin Treffner väidab, et „Treffneri gümnaasium on täitnud eesti elus ühe tarviliku koha, mitte ainult sellepärast, et ta on pakkunud võimaluse õppida ligi 8000 noormehele ja et ta on välja saatnud arvurikka pere praeguse Eesti tegelaste hulka, nende seas ka kõrgemaid rahvajuhte — ministrid: Einbundi, Gabreli, Hanko, Jaaksoni, Kriisa, Oleski, Saueri ja Treffneri, riigikohtu esimehe Partsi, Luteri usu piiskopi Kukk'e, paljude praeguste riigi kõrgemate ametnikkude, mitmete linnapeade, professorite, keskkooli-direktorite jne. jne. näol, vaid et ta täitis seda kohta õigelt ajal ja viisil, sest suuremale osale õpilastest oli Treffneri gümnaasium ainuke tee pääseda hariduse allikale, eriti kõrgemale hariduseallikale. Rohkem kui 600 noor-

mehele on tema kaudu avanenud ülikooli ukсед. Selles arvus on rohkesti neid, kes koolipingil viibides vanemad olid kui mõned kooliõpetajad, iseäranis kooli esimesil aastail.“

„Ei olnud haruldane näha,“ jätkab K. Treffner, „kui õpetaja palju noorem oli kui õpilased, kui mõni õpilane kooli ilmus kevadel, kus teised juba mõtteid kodu poole seadsid, ja sügisel jälle korraga ära kadus, kui teised alles õppimisele õieti pihta andma hakkasid; kui mõni õpilane aastaks vaatepiirilt kadus ja siis jälle ilmus; kui mõni õpilane tunni lõpul korraga üles tõusis ja välja läks või veerand tundi hiljemini klassi tuli, ilma et õpetaja selle peale oleks reageerinud.“ Kõik nad olid kuski ametis ja tulid kooli nii, kuidas aeg lubas, tasudes ühtlasi kooliraha järkude kaupa, võimalust mööda. Paljudele vähendati see kuni naeruväärsuseni: 50—60 rubla kostiga poolaastas. Neid, kes kooliraha täies ulatuses tasusid, oli õieti vähe.

Suurema osa õpilastest moodustasid n. n. „maamehed“, s. o. vanemad poisid, kelle ees kroonugümnaasiumid kinni seisid. Need olid õpilased, keda mitte vanemad ei koolitanud, vaid kes ise kõigist raskustest läbi raiusid, valmis olid võrdlemisi primitiivseil tingimustel töötama, et saada kõrgema hariduse osaliseks. Iseäranis on see maksev kooli esimeste aastate kohta. Hiljemini aga tuli „maameestele“ lisaks õpilasi mitte ainult kodumaa linnadest ja alevitest, vaid Venemaalt ja isegi Kaukasusest, mõned õpilased Kaugest Idastki. Vaatamata osa võõrast rahvusest õpilaste peale, valitses koolis siiski rahvuslik vaim, mis maamehelikult tüse oli. See võimaldus selle läbi, et kool teataval määral omaette tahtis elada ja paljud õpetajad-eestlased, kooli asutajaga eesotsas, ei väsinud rahvuslist vaimu elustamast ning võimalust mööda hoolitsesid eesti keele tundide eest. Õpilaste ja õpetajate vahekord oli sellepärast alati soe ning sõbralik, ilma ametlikkuset. Seega ei olnud Hugo Treffneri gümnaasium mitte ainult kooliks, kus võidi omandada tarvilisi teadmisi hariduseks, vaid oli samal ajal ka kohaks, kus ära hoiti õpilaste, võib-olla tublimate, kaotsimineku eesti rahvale.

Alles nüüd, hinnates selle kooli tegevust ja töövilja, võime näha, kui suure töö Hugo Treffner korda saatnud ja kui palju vaba Eesti sellele Eesti iseseisvuse eest võitlejale omal alal, kuid ometi nii tähtsale, võlgneb. Meie ei oska nagu Eesti Vabariigi saabumist ilma Hugo Treffnerita kujutellagi. Tema nimi on igavesti jäädvustatud kuldsete tähtedega Eesti haridusloos.

J. Aunver.

Suburgi perekond.

Kirjutanud Lilli Suburg.

10

XIII.

Imetlemisväärt oli, kuidas meie ema energia hädaohuga kasvas. Ta korraldab nüüd rahulikult kõik, mis ta ligi tahtis võtta, mis mehele nõudest ja muust kraamist jätta. Isa oli ju enesele veski 50 vakamaa krundiga jätanud ja niikauaks, kui ta sinna elumaja sai ehitanud, väikese kambri uute kohaomanikkude käest elamiseks üürinud — ema lastega mingi kuhu tahes. Meid ei olnud rohkem kodus kui meie kaks õnnetut venda, kes mingit muud ametit polnud õppinud kui põllutööd ja nüüd kohast ilma jäid, õde Laura, kes ka mõned aastad kodunt ära oli olnud, minul aga kodus mu kasulast aitas kasvatada ja mammale viimaseks toeks Waldburgi majatalituses oli.

Kui palju hingepiina, kui suurt närvide ärritust saime seal veel enne lahkumist ära kannatada! Katsusime veel Viljandisse landratikohtusse edasi kaevata. Kutsuti meid kahekesi vennaga sinna õige ruttu ette; lootsime sellest head. Pean seda kohtu reisi ligemalt kirjeldama; ta oli mulle veel koletum kui sõit kihelkonnakohtust koju.

See oli märtsikuus, kui päike juba tublisti lund ja jääd sulatas, kui meie Viljandisse pidime sõitma. Sõitsime otsekohesemat talveteed, läbi metsade, soost üle ja viimati ligi 10 versta suurt Sürgavere jõge mööda. Saime hästi ja õigeks ajaks kohale. Kohtus ei peetud meid ka kinni; otsus oli lühikene: mis tulete teie muidu kohut tülitama, teile on kihelkonnakohtus kohta pakutud, teie ei ole teda vastu võtnud. Tunnistaja, kes kihelkonnakohtu eitavat otsust oli pealt kuulnud, tikub päris sisse tunnistama, aga teda ei võeta kuulda. Viimane lootus röövitud, peame kodu poole sõitma hakkama. Sürgavere veski juurest pööramesuure jõe peale, mida mööda hommiku poolt päeva üsna julge oli sõita olnud, mille peale aga lõunane päike vett oli tõmmanud. Umbes kella 7 ajal peale lõunat pöörasime maantee pealt ära jõe peale. Hakatuses läks sõit kaunis julgesti edasi, aga mida kaugemale edasi jõudsimel, seda enam vett leidis jää peal, kust viimati vähemad kui jälgede asemed ära kadusid. Päike läks looja, meie olime ikka alles jõe peal, ei jõudnud kohale, kust kõrgest kaldast üles metsa-teeharule pidime sõitma, ehk tubli hobune küll jõukalt mööda kiilasjääd edasi traavis. Seal korraka hakkas jää meie all paukuma ja pragisema. Vend tõmbas

tikuga tule üles, et vaadata, kas vähemaidki jälgi näha pole, — ei, ainult jääpeegel läigib vee alt vastu, ja kui hobune seisab, läheb jää pragin suuremaks. Teadupärast oli meil, et sealpool teed, kust üles pidime sõitma, üks lahtine keev koht oli; läheme viimati sinna sisse, kuid pimedas ülessõidu-kohta ei näe. Pragin läheb ikka kardetavamaks... Korruga silmame kõrgel kaldal talumaja. Ruttu katsume sinna kalda poole sõita, kui seal ka teed näha ei ole ja sealt üles kõrgesse kui majaharjale tuleb minna. Tuhatnelja kihutame kalda poole, aga enne kui sinna jõuame, lõhkeb jää meie all ja saan hakkab vajuma — vesi lainetab üle saani, ujutab leivakorvi saanist välja... mina kaotasin nagu meelemõistuse. Seal kargas vend saanist välja ja hüüdis kohe rõõmsalt: „Lilli, Lilli, ära karda enam: minu jalad puutuvad põhja. Küll meie tubli Miira meid veel mäest üles viib; seal läheme talusse sisse oma riideid kuivatama ja kuivi sukki ostma.“ Meie kallid Miirakene vedas meid küll paljast mäekallast mööda üles, aga talumajas kükitasid paar naisterahvast kasukates jääkülmas toas, — mehed olid metsa puid tooma läinud. Suure nurumisega sain paari karme sukki osta. Muud kui märjalt ja külmalt edasi — veel üle paarikümne versta koju. Lootsime, et ehk Soo kõrtsist midagi kuiva või sooja saame, aga kes meile keset ööd midagi andis! Ikka edasi. Eksisime veel viimasel tee otsal ja saime alles teisel päeval suure valge ajal koju. Mul olid riided ümber ära külmanud, ma ise kange kui jääpurikas. Seda ehmatus ja ahastust kodus! Mind võeti ja pakiti palavate pudelite vahele ja kasukate alla, ja seal nägin õieti, mis kindel tahtejõud võib teha. Nüüd ei tohi ma haigeks jääda, surra veel koguni, — kuhu siis lapsukene jääb, kelle oma hinge peale olen võtnud; omaste südamekoormat pean aitama neile kergendada, aga ei tohtinud oma haiguse läbi mitte suurendada. Jäingi jalule.

Kirjutasin veel hoovikohtusse. Sealt anti käsk, asi uuesti, vallakohtust peale hakates, läbi võtta. Pärisin teist vallakohut, sest et ostja ja kiusajad, endine, lahtitehtud kiriku-kõrtsimees, V.-Vändra kohtulauas istuda. Ei antud teist kohut. Kohtuhärrad, keda meie kohtuid mööda käigu ajal Vändra mõisas suurepäraselt kostitati, olid meie tagakiusajatega ju ühes nõus, nimelt mängis vandeseltsi ninamees härra juures head kõrvapuhujat. Tehtagu mis tahes, ometi ei kinnitanud hoovikohus ostukontrahti.

Kaht momenti selles põrgutantsus tahan veel meelde tuletada, mis mu hingeelusse kui teravad mõõgad on lõiga-

nud. Kohtumehed, ja tea kes veel, olid laimukirja valmis-
tanud, milles jutustati, kuidas Suburgi perekonna suur
haritud tütar oma väsinud isa habetpidi mööda põrandat
vedanud, ja papat olid nad viina varal sundinud sellele
kirjale alla kirjutama. See kiri ilmus „Eesti Postimehes“,
millesse muidugi minu üle hea meelega, nagu Jakobsonigi
üle, halbu teateid vastu võeti. Seal oli ka ülepea S. pere-
konna saatusest laialt ja pikalt võõriti jutustatud. Ma
küsisin papalt: „Kust on see koletu laimukiri sinna lehte
saanud?“ Ta tunnistas kohe kahetsedes, kuidas teda
alla kirjutama sunnitud, ilma et ta sest õieti oleks aru
saanud, mis seal kirjas seisnud. — Seda laimu ei võinud
ma oma peale jätta. Mina olin õieti ainuke, kes oma
purjus isa tema suures ärrituses natuke võis rahustada,
iialgi aga oma kätt ta vastu ei olnud üles tõstnud. Ka
emakene heitis minu nõusse. Me läksime vallamajasse,
kui kohtumehed seal koos olid. Kohtukull kaeti kinni ja
mina pärisin asja kohta seletust. „Teie käskisite ju mind
enda nime sellele kirjale alla kirjutada.“ — „Miks sa siis
kirjutasid, kui see õige ei olnud, mis seal sees seisis?“ —
„Mina ei saanudki sellest aru, mis seal oli kirjutatud.“ —
Mehed ei saanud endid süüst puhtaks pesta. Kirjutasin
„Eesti Postimehele“, muidugi ka papa allkirjaga; ei mäleta
aga enam, kas see ilmus lehes või ei.

Teine unustamata moment on see, kus papa ühel
kihilkonnakohtust tulekul mulle vastu juhtudes vankrilt ronis
ja mu ümbert kinni hakates nutuse häälega kinnitab: „Mu
laps, mina ei ole seda tahtnud, nemad on mind sundinud
müüma. Tõstan oma sõrmed selle tunnistuseks taeva
poole üles.“ — „Papa,“ palusin ma, „tunnista seda ometigi
kohtu ees!“ — Aga seal seisis ta hirmuvärinal, ikka jälle
purjus olekus, vaenlaste vahel ja ei tohtinud omaste ka-
suks sõnakestki lausuda. — Jah, armsad suguõed, niiviisi
käidi „ärkamise“ ajal kultuuriteel edasijõudnud rahvaliikme-
tega, eesti perekondadega ümber, kes nõudsid kaitset
kurjategijate vastu, inimlikku, kodanlist õigust. Nii suurel
võimul, päris jälkuseni valitsesid viina- ja õlleköögid,
kihvitasid mõisnikkude kõrtsid elujõudu, ja neile maksti
nende põrgukoobaste ärakaotamise eest hiljemini veel mil-
joneid!!

1880. aasta jaanuari esimestel päevadel hakkas „Sa-
kala“ tema poolehoidjate suureks rõõmuks jälle ilmuma.
Jakobson tänab liigutatult, et ükski lehe lugejatest „Sakala“
seisu ajal tellimisraha tagasi ei ole nõudnud. Oleksid nad
seda teinud, siis oleks „Sakala“ küll pankrotti jäänud, ei

oleks enam jõudnud ilmuda. Vanad lugejad olid pealegi veel palju uusi juurde toonud ning ise tagasi tulles jälle tellimisrahad ära maksnud. Ligemad sõbrad olid koguni väikese summakese, 600 rbl., isekeskis kokku pannud ja kingituseks toonud. Jakobson ei võtnud seda raha aga mitte toimetusesse, vaid pani ta intressi kandma, millega ta paari eesti üliõpilast Tartus toetas. Ta valis nendeks vennaksed Sõõrdid. Ometi — kui õnnetult: need olid küll terased poisid ja vaimukad eestlased, aga tegid oma purjutamisega peagi oma kasuisale kui ka tervele eesti asjale häbi ja meelepaha. Vanem vend vahetas paar korda oma õpiasja, läks viimati vene usku — ei tea, mis kasu pärast, ei jõudnud oma õppusega lõpule ja suri noorena Viljandi linnas, õieti pahas kuulsuses, ühe kõrtsi kambris, kus ta nurga-advokaadi ametit pidas. Käisin minagi seal mustusest haisvas toas talt korra nõu küsimas. Noorem vend, Nikolai, tegi ikka oma arstieksamid ära ja asus Viljandi linna tohtriks. Korterid juhtusid vendadel just vastastikku teine teisel pool uulitsat olema. Võtsin ta oma kooliarstiks, aga ei võinud teda kauemini kui ühe ainsa aasta pidada. Ta tuli mõnigi kord päris purjus olekus haigete juurde, ja ma pidin hoollega valvama, et ta mõnda oma jämeda kombega veel haigemaks ei ärritanud, — lapsed kartsid teda. Ja kuulsime mõnigi kord suveõhtutel, kuidas „tohter Sõõrd“ põllumeesteseltsi majas, mis põigiti üle põllunurga meie koolimaja vastas oli, lärmi löi, pudeleid aknast välja virutades, kuni ta ise uksest takka järele visati. Seal tõusis veel üks koletu jutt ta peale — ja vanemad nõudsid, et ma koolile teise arsti võtaksin. Ka tema suri alkoholi mõjul — soolepõletikku — noorelt. Joomaharjutused olid ju kuni uuema ajani üliõpilaste toredus: poiss, kes paremini lakkuda jõudis. Ja väikese pungaga eestlased katsusid selles suurte kaugaste omanikkudega võistelda.

See 1880. a., mil „Sakala“ uuesti sündis, oli Suburgi perekonna elu lagunemise aeg. Minu ema pidi mehe ja vara, mis ta oma eluaja ränga töötamise varal oma eluseltsilise kõrval endale oli kogunud, maha jätma, nagu ei oleks tal neid olnudki. Ei kaevanud, ei nutnud, ei tülit- senud ta mehega, kes teda lastega vaenlastele ära andis, ütles ainult minu ja poja vastu mitu korda: ta vaenekene on ju rumal, ta ei tea, mis ta teeb, ja korraldas ja juhatas kolimist väimehe nõmmesse ehitatud uue rehe tubadesse. Meie kõik katsusime üksteist vahvustades lahked ja rahulikud olla. Vanem vend reisis kohe ära Lannemetsa õemehe juurde, noorem jäi isa juurde.

Veel korra tahtis saatus mind lahedamale eluteele ahvatada — rikka mehe kujul. Mind mu lapsega toeta ja peavarjuta nähes, pakkus Gamov, mu spiritistlik, viimane suuremeelne sõber, oma kätt ja nime, mille küljes rippus ka varandus — maja kaunis suure aiamaa-krundiga kui ka mõned tuhanded pangas. Ta tundis eneses juba surmaidu ja ei tahtnud oma varandust oma naisele, kes ta teise mehe pärast maha jätnud, ja pojale, kes juba politehnikumi õpilane oli, pärida jätta. „Teie olete küll iseäraline oma iseseisvuse-jõus, aga teie ei tea, kui raske on üksikul varanduseta naisterahval vanaduses elada — pealegi veel lapsega. On teil aga naise nimi, oma maja ja ka veel raha, siis oiete kõige tooruse haavamiste eest varjatud.“ Poleks ta naise nime mitte niisuguse rõhuga nimetanud, oleks ta minust ehk võidu saanud. Isegi Natalie, kellega sel ajal juhtusin kokku saama, sundis mind järeleandmisele. Minus aga ärkas jälle vana vastupuiklemisvaim: siis see peaks mu hingevõitluste lõpp olema, et ma naise nime pärast peaksin laulatusele minema, „vanatüdruku“ põlve kartusel mehe kaitse alla pugema. „Ei,“ vastasin ma Gamovile, „täna väga, saan Teie suuremeelusest täiesti aru, aga kui ma Teie mind kõrgesti austava pakkumise vastu võtaksin ja ainult nime ning vara pärast abielusse põgeneksin, ei peaks ma ennast nende võitluste vääriliseks, millede osaliseks mind saatus on lasknud saada.“ — Vanatüdruku nime ja kõike, mis ta küljes ripub, ei karda ma, küll aga valutab mu süda, et ma lapsele ja omastele kergendust nende kehvuses ei jõua muretseda. Jah, poleks Friedrich minu läbi mitte õnnetuks saanud, oleksin ehk tea mis pakkumise võinud vastu võtta. Nüüd võitis mõte tema peale kõik teised võimud. Küll naeratavad nüüdsel „vaba armastuse“ ajal mõnedki pilgates minu kui „sentimentaalse“ aja kasvandiku avaliku tunnistuse peale, aga mina ei taha armastatud mehe auks tõde maha salata, naergu uskmata hinged või laginal. — Olen ka tõesti kõik üksiklase-elu pilked ja põlgused naeratades ära kannatanud, ainult vaesus on piinanud.

Suvi läbi elasime õemehe maa peal korteris. Vallaametnikud, kirjutajaga eesotsas, tegid muidugi tagakiusajate meelega selle koletu patutüki ära, et nad — mina juhtusin just ära Pärnus olema ja õemees oli seaduste tundmatuse poolest arg vastu panema — kõik mamma kraami, ka tema tüdrukupõlised kirstud ja kastid, Waldburgi tagasi viisid, et seal neid oksjoni viisil ära müüa, ilma ühegi kohtumõistmiseta. Sügisel läks mamma Lauraga

noorema tütre juurde Lannemetsa, mina oma lapsega Pärnu G. majasse, kes juba maikuus oli ära surnud. Sain just tema tubadesse ülema korra peal, kuna alumistes tubades veel ta vaene halvatud ema elas. Kui ma ka selle silmad surmaunele olin kinni surunud, jäin ma niikauaks maja ja kraami valitsejaks, kui pärijad kokku tulid — Riias ja õde Kaasanist. Õega elasime üleval koos, kuna ema pojaga all elas. Sain nende, nimelt poja ja õe poolt suure austuse osaliseks, nimelt selle tänuks, et isa ja venda nende viimaseil haigusepäevil olin aidanud ravitseda ja ta matmist toimetada. Õega, tulisehangelise 60-aastase lesega, sain imelikke, päris hädaohtlikke päevi läbi elada: see oli aeg peale keiser Aleksander II surma, ja tema kuulus kõige julgemate nihelistide sekka. Õde oli oma maja ära müünud, et Hartmanni — kes seda meest mäletab — üle piiri Inglismaale aidata. Avaldas ennast mulle alles viimseil kooselamis-päevil. Ta oli poolstudeerinud, inglisekeeleline tähtis kirjanik. Põhjani ei saanud ma paljust aru, mis me kõik koos ära lugesime.

XIV.

Jah, keiser Aleksander Vabastaja oli kurja käe läbi surmatud, Jakobson oli surnud, kui ülevalnimetatud võõraste vaimudega koos tuli elada. Siit algab siis ajajärk „perekondlikus eluloos“, kus peasjalikult iseenda, vanemate esimese lapse, eesti ärkamisaja vaimuvoolusse kaasakistud isiku saatuse käigust tahan jutustada. Lahutatud ligemaist sugulastest, kellede tegevuste ja tundmuste keskpaigas ma olin seisnud, kelledega nüüd ainult veel kirjade läbi ühenduses seisin, ihkas mu hing välisilmaga suuremat ühendust. Ometi tegi Jakobsoni ootamata elulõpp, selle mehe surm, kes mind avaliku elu kihasse välja oli kiskunud, mulle igas teos nagu nägematu tugi selja taga oli seisnud, mind ka seal nagu võimetuks — ei leidnud enam õiget pinda töötamiseks.

Lubatagu mulle aga siinkohal, enne kui elukäigust edasi jutustan, oma võimsast „ebausust“, kuidas materjalistid seda muidugi nimetavad, tunnistust anda. Jakobson ütles: kes oma arvamist, elu- ja ilmavaadet avalikult ei julge üles tunnistada, see on argpüks ja vaelevaim. Oleme ka selle üle vaielnud, aga — mehele antakse naisterahva poolt ikka, kui ka mitte avalikult, siiski salamahti õigus. Nii tunnen oma vanadusepäevil ära, et ikka nagu tema mõju all oma elust ja tundmustest pajatan, kui ka mõneski

asjas teisiti arvan, kui tema arvas, nii unenägudegi kohta; olgu siis ka neist tunnistus antud.

Oli 1882. a. veebruari lõpupoolel, kui ma unes nagu Vändra kiriku mail ühel kõrgemal kohal seisin, kust rahvahulga peale, mis seal koos seisis, ülevalt alla vaatasin ja muud ei näinud kui inimeste päid, mis kui kaalikad läbisegi veeresid. Minu vastas, teisel pool rahva kogu, sirutas end suur, kehakas torn, mille varju kirikuhoone päris ära kadus, oma tipuga pilvedeni. Korraga nagu lõigatakse torn ta jalalt läbi ja ta langeb rahva peade peale, nii pikalt ja laialt, et kõik ta alla jäid, ükski ennast kõrvale ei saanud hoida. Selle üle kokkusin nii, et unest päris üles kargasin. Mõne öö järel seisin unes jälle selsamal mäel, jälle oli rahva kogu, aga väike, seal koos. Kirikul, mis nüüd selgesti näha oli, seisis ukse ees pikk valge linaga kaetud söögilaud, mille äärde üks ja teine inimene tikkus. Mina seisin eemal ja nägin, kuidas väike kirikutorn aeglaselt just inimeste peale, kes kõik talupojariietes, maha hakkas langema. Torni ots ähvardas ka minu peale kukkuda — ärkasin karjatades unest.

1. märtsil tabas maad ja rahvast sõnum keiser Aleksander II-se langemisest kurjategija käe läbi: ta oli nagu elupuust maha lõigatud. 7-dal kohutas väikese eesti rahva kogukest tema inimlikkude õiguste kõige truuma ja tulisema eestvõitleja Jakobsoni surma teade. Vändra kogudusele seisis ta kõige ligemal, elas tema rüpes, kuigi kirikust eemal. „Lilli, sinu sümbolsed unenäod, kui ruttu läksid nad täide,“ ütles tädikene, kellele oma unenäod olin ära jutustanud. Jakobsoni surma sõnumit kuuldes oli mul, nagu oleks mul nüüd ka põhi jalge alt ära tõmmatud, — peavari oli juba kodupesa hävimisega kaduma läinud.

Pärnus sain „Liina“ raamatu läbi ometi ka õnnistust tunda: kes nende seast, kel veel eesti süda rinnus, seda raamatukest olid lugenud, tõid oma lapsed minu juurde, niipea kui nad minu sealolekust olid kuulnud. Paari nädalaga oli mul 15 last koos ja töö ning teenistus võis alata. Nende laste seas oli aga ka juba kadakasaksu, kes teiste kiituse mõjul olid tulnud. Ilma ülema koolivalitsuse loata ei tohtud aga kooli siiski pidada. Õnneks mulle juhtus tol ajal Pärnus intelligentlik gümnaasiumi direktor olema, kelle ülevaatuse all linna koolid seisisid. See aus mees — ta öeldi juudi rahvusest olevat — hakkas kohe minu kooli kaitsma, kuna ta teised nurgakoolid, ka Sõõrdide õdede omad, kinni laskis panna. Olid imelikud need Sõõrdid: pojad, vennad — Jakobsoni kasupojad, aga ema ja õed —

päris kadakad, minu vastased kohe minu Pärnu asumisest saadik. Ema, kes inetut saksa keelt porssis, kiitis minu koolilaste vastu: „kõik teised“ — minu poole näidates — „on haki paki, suri muri, meie üksinda oleme par teutsum.“

Selle direktori toetusel sain ma viimaks 3-klassilise 6-aastase kursusega kooli kinnituse. Ei oleks teda vana-meelsed kooliõpetajad, kes vabameelse direktori uuendusekavatsusi vihkasid, kõrvale toimetanud (kooliõpilased tunnistasid päris avalikult uulitsatel: kihvti läbi), oleks mu kool tema toetusel ka ehk Pärnus edasi jõudnud.

Küll oli mu süda siis alles kibedusega täidetud, mis suguvennad, need ärkamata tagurlased, sinna sisse olid korjanud, ometi ei võinud ma neid tagasi tõugata, kes ka kaugemalt maalt oma lastega täis usaldust mu juurde tulid. Ma lükkasin sakste pakkumised, mind ühe oma lastekooli juhatajaks tõsta, tagasi ja langesin selle läbi kõige alamasse linnaelanikkude, tööliste kihti. Sattusin peagi Pärnu saksa nädalalehe põlgamise alla, kes „Valgusest“ teada oli saanud, kuidas mina eesti lastele ka saksa koolides emakeelset usuõpetust nõudsin. See nõudmine oli, nagu „Valguse“ toimetuse poolt mulle teada anti, vene lehtede läbi kuni ülema koolivalitsuse kõrvuni ulatunud, seal suurt tähelepanemist leidnud, nii et sealtpoolt järelepärimisi linnakoolides ette võetud. Selle tänuks nimetati mind siis saksa lehis „prillidega ahviks“ (ehk ma siis küll prilla veel ei kannudki), kes ennast iseeneise võimuga linna koolide valitsejaks tahtvat tõsta. — Häda küll: tunnistasid sa kuskil ka orjade, siin vaimliste orjade kasuks tõtt, siis oled kui vapsikute pesasse torganud. Ja kui siis veel needki, kellede eest sa sõna lausunud, sinu puhtast tahtmisest aru saaksid — oh ei, need tulevad sulle isegi kallale. Kui „kümme käskugi“ koolis hakkasin eesti keeles seletama, mis lapsed saksa, arusaamatus võõras keeles olid pähe õppinud, tulid vanemad nurumistega säherduse nende lapsi alandava teo üle mind pahandama. Üks tore linna-aida tööline naine, kellel oma maja oli, tunnistas koguni avalikult, et kui tema oleks teadnud, et mina eestlane olen, ei oleks ta oma tütrele seda häbi teinud, et ta minu juurde kooli oleks toonud. Teine ema, kelle lapsed eesti kiriku kõstri Lorenzsonni tütre koolis Luteri väikese kate-kismuse kui ka Kurtzi piiblilood pähe olid õppinud, aga mulle ei teadnud ütelda, mis „Schöpfer“ nende emakeeles tähendas ja et „pühad käsud“ ka vargust ja valet keelasid, — see ema kaebas mu koguni fogteikohtusse, et mina temaga kallil pühapäeva-hommikul — olid suured

palvetajad — juhtumisi kokku saades teda olevat manitsenud, et ta oma kolme tütre, minu koolilaste järele paremini vaataks, et nad vanematele mitte nuhtluseks üles ei kasvaks. Need tütarlapsed tantsisid ülestõstetud kõrtidega kooli vaheaegadel meie akende all ja näitasid teistele õpilastele keelt. Kohtust saadeti nad küll — mees oli naisel assistendina kõrval — manitsusega koju, et nad koolimaja rahu ei tohtivat rikkuda; kui lapsed käsku ei kuulvat, siis tulevat neile vitsu anda. Nad olid jõukad inimesed; nende suured majad olid meie koolimaja vastas teisel pool uulitsat. Ja missuguse teise vaimulised olid selle mehe venna, kohaomaniku, tütreid maalt. Nimelt ühelt tütrelt, keda gümnaasiumi ette valmistasin, kasvas mulle päris kaasvõitleja, mu kasutütrele (A. Wiegandile) õelik sõber. Tema, preili H. Järv, oli meil, peale selle kui ta Pärnus kodukooliõpetajanna eksami oli ära teinud, Viljandis meie, A. Wiegandi progümnaasiumi üheks ohvrimeelsemaks õpetajannaks.

Õppisin seal Pärnus siis linna eestlaste alama kihi toorust tundma. Pärnis kohutavalt mõjus see minu hinge peale, mis elus ikka kõrgemaid aateid taga ajas ja ravitses. Nii kõrgevaimulised tuttavad ja sõbrad kui mul kodumajas, armsate, puhta-, aatelishingeliste omaste seas elades toeks olid olnud, ja seal? — kõige madalavaimulisem ümbrus.

Katsusin mõned vallakooliõpetajad, kellega „Endlas“, kus ma vahel käisin klaverit mängimas, näitemängu juhatusel nõus olemas, viimati ka mõne kohmetanud kõnekese pidamas, tuttavaks olin saanud, oma ümber koguda, aga ei leidnud nende hulgast mitte ühtegi „ärgeanud vaimu“. Oh, koolmeistrite peal lasus pastorite valitsev käsi. Isemõtlemine, iseotsustamine, arvustamine oli olemata jõud selles „regioonis“ (piirkonnas). Tundsin enese kui kõrves elavat.

(Järgneb.)

Kirjandusline ülevaade.

Lamartine: Graziella. Tõlkinud M. Sillaots. Albert Orgi kirjastus Tallinn.

K.-ü. Albert Orgi poolt väljaantava „Kodu- ja kooliraamatute“ seeria ühe esimese numbrina on ilmunud huvitav töö, millega me lugejale tõelist uudismaad on pakutud. Mõtlen selle all Lamartine'i „Graziellat“ M. Sillaotsa tõlkes. Sellega on asutud prantsuse vanemast kirjandusest pilti andma ja on sealt valitud teos, mis oma tüübilisuse ja

artistlikkusega just laiemate hulkade kasvatamise mõttes näib õige kohane. On olse võõra kirjanduse südamesse asunud ja raamat võetud, mis annab kõige selgema kujutluse teatavast kirjanduslikust laadist.

See töö on õieti kogu Lamartine ja kogu prantsuse vanem romantism — alates Rousseaut — miniatiüriks kokku võetuna. Ja mis eriti oluline — see on kõige selle juures puhas ja isikupärane luule. Lamartine'i alati egotsentrilisuse poole kalduv laad! on siin kõige parema väljenduse leidnud. Kuna luuletaja muidu oodide ja hümnide tiivul liiga kergesti udustesse kaugustesse upub, mille vaatlus ei sisenda nüüdsele inimesele enam neid liigutusevärinaid, mis romantika-aegsele Prantsusmaale, on tal ses pooleldi autobiograafilises töös paras juhus end täieliselt avaldada, kuid seekord mineviku mälestuste reaalsemal tagapõhjal, palju kristalliseeritumalt ja selgemalt, kui see tal muidu moeks. Ta on omale leidnud kindla raami, mis ta harilikult laialivalguvad mõtted koos hoiab, ja rikka loodusliku tagaseina, mis ta liiga eeterlikult luulelisele vaimule rahuldava konkreetse sisu annab. Kolosseum, Peetri kirik, Itaalia kloostrid ja õhtused kellahelinad, Toskaana ja Sabiinia rikka taimestiku kirjeldused pakuvad küllalt avara tegevusvälja isegi Lamartine'i nõudlikule fantaasiale. Ja sellele lisaks tuleb isikliku elamuse soe tunde-
toon, mis võib olla seletatav sellega, et jutustus põhjeneb sündmustel Lamartine'i enda elust, teatavate idealiseerivate ja kaunistavate muutus-
tega, mis talle taoteldava paleusliku romantilise laadi kindlustavad.

Loodusekirjeldustes peitub suur osa selle töö kõige paremat ja küpsemat. „Vene keeluses kükitav laps õõstutab vaikides tungalt lainete kohal, kuna kalur vetesügavusse vahtides püüab saaki silmadega tabada ja võrgusse mässida. Tuled, punased nagu valukoja sulatusahju loide, kumavad merepinnal pikkade lainetavate hitsmetena nagu valgusejoad, mis kuuketas merele heidab. Voogude õõtsumine paneb hitsmed säde-
lema ja pikendab nende hiilgust lainest laineni, kuna iga voog nende kuma edasi kannab järgmiste voogude harjadele.“ Pilt annab hea kujutluse töö romantiliselt värvikast, kuid ühtlasi klassiliselt selgejoone-
lisest laadist. Goethe „Itaalia reis“ sisaldab samalaadilisi teravate kontuuridega ja rikkavärvilisi kirjeldusi, ja temaga võibki Lamartine'i töö Itaalia õhustiku edasiantdmises võistelda, kuigi Lamartine näeb kõik läbi teatava selgitava, puhastava ja ühtlasi üldistava loori ja on oma nägemused palju enam luuleks sublimeerinud kui ülalnimetatud teoses sagedasti üksikasjadesse kinnijääv, asjalik, vahest liigagi täppis ja pedanti-
line Goethe.

Võib-olla läheb sentimentaalsus praegusele maitsele vähe liiale, kuid seegi on ehtis ja läbi elatud ja huvitab omapärase mõõdnud aja-
järgu kajastusena. On tüübiline, et ainsad teosed, mis kirjanik ütleb oma autobiograafilisel kangelasel lainetest väljapääsul püsinud, on Ugo Foscolo „Jacopo Ortis“, Goethe „Werther“, Bernardin de St. Pierre'i „Paul ja Virginie“ ja Tacitus — kõik raamatud, mis kuulusid iga XVIII aastasaja sentimentalismi ja vana-aegse Rooma kangelasemeele armastaja raamatukogusse ja mis üheskoos annavadki kõige parema kujutluse Lamartine'i enda kirjanduslikust kultuurist ja laadist — palju ehtsaid ja ilusaid tundeid, rohkesti ilutsemist moraalis ja paleustes ja aristokraatlikku suursugusust ja kaunihingelisust. Need jooned on käesole-
vaski raamatus hoogsas, sulavas ja painduvas stiilis kohase sünteesi leidnud ja tutvustavad sajalt leheküljel hästi Lamartine'i ja ta ajajärgu vaimuga.

Tõlge on õige loetav, täis rütmikat hoogu, sõnastikuliselt värsket ja mõnikord huvitavaid lisandusigi pakkuv harilikule tuhmile ühiskeelele. Lause-ehitus on kindel, kuid pedantsusest hoiduv, vabale lüürilisele impulsilegi ruumi jättev. Kirjastikus, kuhu see kuulub, üks huvitavam

ja sümpaatlikum nähtus. Tuleks soovida, et ta vanemast kirjandusest veel mõnegi töö välja kaevaks, eriti kaugemate rahvaste omast, ja romaani, samuti inglaste romantilis-sentimentaalse ajajärgu meile lähemale tooks, lisaks ja täienduseks slaavi ja germaani omale, mis juba küllaltki tuntud ja jõudnud meie kirjandusse tugevat mõju avaldada. Oleks väärtiks väga huvitav Rousseau'd eestikeelsena lugeda, eriti kui tõlke valmistaks keegi, kes valitseb keelt sama hästi kui käesoleva raamatut eestistaja.

A. Oras.

Kogudem mälestuslisi teateid eesti kirjanikest, heliloo- jaist, kunstnikest ja avalikest tegelasist!

Ajalehtedes on toonitatud, et meie esimeseks ja tähtsamaks ülesandeks on luua Eesti Vabariigi sisemiselt tervikulist sotsiaalset organismit.

Seks otstarbeks peame meie oma edenevas tegevuses tagasi vaatama möödunud aegadesse, olgugi meie minevik ühelt poolt vägivaldne ja ülekohtune, teiselt poolt vaerikas, tigusammul edasiviiv. Uute sammude astumisel ei tohi meie unustada kogemusi, sest need on uute kavatsuste ülesseadmisel ja täidesaatmisel väga tähtsad. Selles mõttes on siis ka loomulik tarve olevikku minevikuga ühendusse viia. Ja tervikuna avaldavad nad vast täieliku pildi eesti rahvuskultuurilistest, poliitilistest ja majanduslistest püüetest ning lõpuks meie riikliku iseseisvuse kättesaamisest.

Viimaseil aastakümneil on asunud meie rahva sõnalise vanavara päästmisele ja ainelise vanavara — muististe — kogumisele, ja alles läinud aastal pööras Eesti Kirjanduse Selts üleskutsega rahva poole kaasaegsete avalikkude tegelaste elulooliste teadete kogumise suhtes.

Dr. M. Veske 25. surma-aasta ja J. V. Jannseni 100-aastase sünnipäeva puhul tuli Eesti Kirjanduse Seltsi poolt avaldatud üleskutse peale sedavõrt mälestuslisi teateid kokku, et saadi neist trükkimise teel kaunis kujukad raamatukesed.

Kuid meie ei tohiks mitte ainult nende kahe juurde peatuma jääda.

Püstitati ju alles möödunud sügisel Dr. K. A. Hermann'i hauakalmule, Tartu ülikooli surnuaiale, mälestussammas, mille pidulikust avamisest rahvas, lähedalt ja kaugel, rohkel arvul osa võttis. Sel puhul tundub kohe vajadus tema kohta käivate mälestuste ja teadete kokkuvõtmiseks, mis tema eluloo ja mitmekesise tegevuse kirjelduseks võiks elustavat lisa pakkuda. Muu seas pakuksid osalt juba mitmed mälestussamba avamisel peetud kõnedki, kui need tagant järele üles kirjutatakse, nii mõndagi, mida võiks kasutada, eriti mõtted, mis avaldati kadunu Tartu ja sünnikoha — Põltsamaa — sõprade ning tuttavate poolt.

Ühel hooil tahaksime aga meelde tuletada ka teisi puhkama läinud avalikke tegelasi, kirjanikke, heliloojaid ja kunstnikke, kes rahva seas elades ja liikudes enesest mälestusi on jätnud, millest iseäranis vanemad inimesed nii mõndagi teavad jutustada.

Vanemate silmapaistvamate tegelastega alates leidub veel terve rida teisi isamaa-poegi ja -tütreid, kelle mälestuste üleskirjutamine ja E. Kirjanduse Seltsi kätte saatmine väga soovitav on. Meeldetuletuse suhtes olgu siin sündimis- ja suremis-aastarvude ning elukoha ülesmärkimisega mõned kronoloogilises järjekorras nimetatud: Otto Villem Masing 1763—1832 (Lohusuu, Lügänuše, Viru-Nigula, Äksi); Kristjan

Jaak Peterson 1801—1822 (Tartu ja Riia); Kaspar Franz Lorenzsonn 1811—1880 (Pärnu); Carl Vilhelm Freundlich 1803—1872 (Kuresaare, Muhu); Juhan Sommer ehk Suve Jaan 1777—1855 (Tallinna, Rakvere, Pärnu); Dr. Fr. R. Fählmann 1798—1850 (Rakvere, Tartu); Dr. F. Wiedemann 1805—1887 (Tallinna, Peterburi, Tartu); Berend Gildenmann 1822—1887 (Vigala, Sauga-Nurme, Pärnu); Johann Voldemar Jannsen 1819—1890 (Vändra, Pärnu, Tartu); Friedrich Reinhold Kreuzwald (Ristmets) 1803—1882 (Kadrina, Hageri, Tallinna, Tartu, Võru); Jaan Jung 1835—1900 (Abja); L. Koidula (Lydia Jannsen) 1843—1886 (Pärnu, Tartu, Kroonlinna); Jakob Hurt 1839—1906 (Põlva, Tartu, Kuresaare, Otepää, Peterburi); Carl Robert Jakobson 1841—1882 (Torma, Valga, Jamburi, Peterburi, Tallinna, Vana-Vändra, Uue-Vändra, Viljandi); Jakob Pärn 1843—1916 (Torma, Tartu, Põltsamaa, Lihula, Tallinna, Otepää, Volmari); Lilli Suburg 1842—1923 (Vändra, Pärnu, Viljandi, Valga); Maksimilian Põdder 1852—1905 (Rõika vabrik, Tartu, Tallinna); Dr. Mihkel Veske 1843—1890 (Holstre, Tartu, Leipzig, Ungarimaa, Kaasan); Ado Reinwald 1847—1922 (Tarvastu, Nõo, Ropka, Elva); Johann Kunder 1852—1888 (Holstre, Viljandi, Tartu, Rakvere, Kaasani, Peterburi); Jaak Järv 1852—1920 (Vana-Suislepi, Nõo, Viljandi, Tartu, Tallinna, Venemaa); Dr. Karl August Hermann 1851—1909 (Põltsamaa, Tartu, Tallinna, Peterburi, Leipzig); Martin Lipp 1854—1923 (Vooru, Tartu, Kaarma, Nõo); Jaan Bergmann 1856—1916 (Kolga-Jaani, Tartu, Peterburi, Paistu); Peeter Jakobson 1854—1899 (Rakvere, Tallinna, Väike-Maarja); Rudolf Kallas 1851—1913 (Kaarma, Tartu, Rõngu, Peterburi); Villem Reiman 1861—1917 (Suure-Kõpu, Viljandi, Tartu, Peterburi, Kolga-Jaani); Eduard Bornhöhe (Brunberg) 1862—1923 (Rakvere-Kullaaru, Tallinna, Peterburi, Poolamaa, Saksamaa, Põltsamaa, Matsalu, Venemaa, Kuuda, Tartu, Jõhvi); Jakob Tam 1861—1907 (Nõo, Rannu, Rõngu, Tartu, Pillistvere, Põltsamaa, Väike-Maarja); Juhan Liiv 1864—1913 (Alatskivi, Viljandi, Väike-Maarja, Tallinna, Tartu); Friedrich Kuhbars 1841—1924 (Sangaste, Tartu, Viljandi) ja paljud teised; heliloojad: A. Kunileid, A. Thomson, J. Kappel, R. Tobias j. t.; kujurid ja maalikunstnikud: J. Köler, Maibach, A. Weizenberg j. t.

Teadete kogumisega käsikäes käib muidugi ka ülevalnimetatud isikute kirjade, avaldamata teoste, päevapiltide jne. kogumine.

Kui käesolev üleskutse mitte hüüdjaks hääleks kõrves ei jää, siis saame sel viisil igatahes hulga väärtuslist ja huvitavat materjali, mis meie isamaa-poegade iseloomu, töö ja puüete valgustuseks ja hindamiseks suure tähtsusega.

Toimetatagu see kõik Eesti Kirjanduse Seltsi bürosse, Tartu, Jaani uul. nr. 26, kas posti kaudu või isiklikult (büroo on avatud iga-päeviti kella 10—3-ni).

Üleskutsele elavat vastukõla lootma jäädes

Eesti Kirjanduse Seltsi juhatus.

Vasutatav toimetaja: J. V. Kestli. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1924

Ajakiri „Loodus“.

AJAKIRI „LOODUS“ seab omale eriliseks ülesandeks kodu tundmaõppimise, avades oma veerud eeskätt neile uurimistöödele ja märkustele, mis aluseks võtnud kodumaa looduse. Sellepärast olgu ajakiri „LOODUS“ kodus lugemislaual igal loodusesõbral, sest ta on ainuke kohane avalduspaik igale eesti looduse harrastajale.

AJAKIRJAS „LOODUSES“ leiavad ruumi nii populaar- kui puht-teaduslise sisuga artiklid, kuid ta eelistab populaarteaduslike ilmega artikleid kui teevajajaid teadusele ka neile lugejatele, kel puudub eriline ettevalmistus. Teiselt poolt peab ajakiri „LOODUS“ otse kohuseks ruumi anda puht-teaduslikele artiklitele, alustades sellega eestikeelset teaduslikku kirjandust ja tutvustades äratõmmete abil neid ka välismail.

AJAKIRI „LOODUS“ on erilised koolides loodusloo, maateaduse ning matemaatika õpetajatele tarvilik.

AJAKIRJAST „LOODUS'est“ leiavad õpetajad rohkesti materjali kodumaa looduse nähtuste selgitamiseks.

AJAKIRJAST „LOODUS'est“ leiavad õpetajad peale teadusliku materjali veel oma alasse puutuvate raamatute ja kirjanduse arvustusi paremate asjatundjate sulest.

AJAKIRJA „LOODUS'ele“ veergudel vastab toimetis kõigile tema esikavasse puutuvatele huviküsimustele, mis lugejate ringkonnast toimetusele saadetud, püüdes neid seletada praeguse aja teaduse seisukohalt.

AJAKIRJA „LOODUS'ele“ toimetuse koosseis on järgmine: peatoimetaja cand. rer. nat. J. Piiper; peatoimetaja asemik cand. phys. H. Perlitz; vastutav ja tegev toimetaja stud. bot. G. Vilberg. Toimetuse liikmed: cand. chem. J. Annusson; Dr. phil. nat. A. Audova; Dr. (Ph. D. Sc.) H. Bekker; cand. math. H. Jaakson; Dr. phil. nat. H. Kaho; M. Sc. P. Kogerman; cand. rer. nat. A. Luha; cand. rer. nat. A. Mieler; cand. phil. K. Ramul; stud. zool. Edv. Reinvald; cand. math. D. Rootsmann; mag. geogr. J. Rumma; cand. math. G. Rägo; J. Sarv, matemaatika professor; mag. geogr. A. Tammekann; Dr. med. A. Valdes; cand. phys. J. Vilip.

Peale nende on AJAKIRJA „LOODUS'ele“ kaastööd teinud ja edaspidi lubanud teha: prof. Dr. F. Bucholtz; dots. O. Daniel; Dr. K. Frisch; stud. geogr. E. Kant; stud. zool. J. Klein; prof. Dr. phil. J. G. Granö; ornitolog M. Härms; stud. med. G. Kingisepp; dots. K. Koch; meteoroloogia-observat. sünoptik V. Kurrik; direktor J. Käis; stud. bot. Lipman; prof. Dr. med. A. Lipschütz; stud. R. Livländer; Dr. med. S. Loewe; cand. chem. K. Luts; stud. geogr. J. Maide; stud. zool. H. Männik; stud. geogr. A. Parts; assist. A. Pohla; dots. H. Reichenbach; eradots. Edm. Spohr; assist. L. Teis-Poska; kapt. A. Thom; cand. rer. nat. P. Thomson; prof. Dr. Väisälä; stud. E. Lepik ja mag. A. Vaga.

AJAKIRI „LOODUS“ ilmub 12 korda aastas, 6 numbrit à 3 poogn. ja 6 numbrit à 4 poogn. Tellimishind: 1/1 a. Mk. 700.—; 1/2 a. Mk. 350.—; 1/4 a. Mk. 200.— Tellimisraha võib ka postmarkides ette saata

AJAKIRJA „LOODUS'ele“ tellimisi võtavad vastu kõik Vabariigi postkontorid ja K.-Ü. „LOODUS“, Vana tän. nr. 1 ja Rüütli tän. nr. 9, Tartus.

AJAKIRJA „LOODUS'ele“ vanu aastakäike on veel saadaval. 1922. aastakäik maksab Mk. 360.—; 1923. a. — Mk. 700.—

K.-Ü. „LOODUS“, Tartus.

LOOMING

EESTI KIRJANIKKUDE LIIDU AJAKIRI

TEINE AASTAKÄIK

Loomingu eesmärgiks on Eesti kirjanduslikku elu igakülselt peegeldada, avaldades nii ilukirjanduslikke töid kui artikleid, ülevaateid ja arvustusi. Selle kõrval on „Loomingu“ ülesandeks Eesti publikumi väljamaa kirjandusliku eluga järjekindlalt tutvustada, tuues nii oma- kui väljamaa kaastööliste poolt vastavaid artikleid ja informatsiooni. Ühtlasi kuulub „Loomingu“ eeskavasse ka kõigi teiste kunsti- ja kultuurialade valgustamine sellekohaste kaastööliste poolt.

Loomingu kaastöölistest olgu nimetatud järgmised kirjanikud, kunstnikud ja teadlased: Joh. Aavik, Juhan Aavik, H. Adamson, A. Adson, A. Alle, N. Andresen, R. P. Cowl (Inglise), V. Damberg (Läti), E. Enäjärvi (Soome), A. Gailit, J. Galsworthy (Inglise), J. Genss, O. Grautoff (Saksa), J. Faragó (Ungari), A. Frankovsky, M. Haavio (Soome), K. A. Hindrey, R. af Hällström (Soome), A. Jürgenstein, U. Kailas (Soome), A. Kallas, R. Kangro-Pool, F. Kir'a (Leedu), A. Kitzberg, A. Kivikas, H. Kruus, J. Kärner, E. Laaman, J. Lattik, B. Linde, J. Lintrop, G. E. Luiga, O. Luts, M. Metsanurk, V. Mettus, J. Mändmets, L. Neuman, M. Pukits, H. Raudsepp, E. Raudsepp, R. Reimann, V. Ridala, R. Roht, P. Rozit (Läti), K. Rumor, J. Sempel, R. Soar, J. Sudrabkaln (Läti), G. Suits, R. Suta (Läti), K. E. Sööt, A. Svabe (Läti), A. Tammann, A. H. Tammisaare, A. Tassa, A. Tiittanen (Soome), F. Tuglas, J. Tumas (Leedu), M. Under, A. Vabbe, J. Vahtra, P. Vallak, S. Vardi, H. Visnapuu, E. Visnapuu, E. Wilde, M. Zeller (Saksa) j. t.

Loomingu väljaandjaks on Eesti Kirjanikkude Liit; ajakirja juhib toimkond, millesse kuuluvad: A. Alle, E. Hubel, G. Suits, F. Tuglas ja M. Under; vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on F. Tuglas.

Loomingust ilmub käesoleval aastal kümme numbrit. Tellimishind aastas 900 ja pooles aastas 450 mk., üksik nr. 100 mk. Toimetuse ja talituse aadr.: Tartu, Ncor-Eesti Kirjastus, Ajakiri „Looming“.

Loomingu esimest aastakäiku on veel saadaval. Aastakäigu hind 720 mk., üksik nr. 100 mk.